https://doi.org/10.59295/crs2024.09 CZU: 316.44(478):355.4(470:477)

REPREZENTAREA SOCIALĂ A RĂZBOIULUI DIN UCRAINA PRINTRE LOCUITORII REPUBLICII MOLDOVA: DINCOLO DE PRO ȘI CONTRA[8]

SOCIAL REPRESENTATION OF THE WAR IN UKRAINE AMONG MOLDOVANS: BEYOND PROS AND CONS

Petru NEGURĂ, ***doctor în sociologie, conferențiar universitar***,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
e-mail: petru.negura@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5337-0767

Lilian NEGURĂ, ***doctor în sociologie, profesor universitar***,
Universitatea din Ottawa, Școala de Asistență Socială,
e-mail: Lilian.Negura@uottawa.ca
ORCID: 0000-0002-5224-5451

Summary

This chapter explores the social representation of the war in Ukraine among Moldovans, drawing on social representation theory. The analysis is based on a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data. A representative sample of the population of the Republic of Moldova (n=1,112) participated in an open-ended questionnaire survey, while a series of 17 individual interviews and two focus groups were conducted with adult women and men in Chisinau and other localities in Moldova during the fall of 2023. The most prevalent themes emerging from both the survey and interviews associate the war with tragedy, death, human suffering, fear of the conflict's spread, and the desire for peace. Less common, yet more polarizing, were discussions around political blame for the war, with divergent views attributing responsibility to either Russia or Ukraine and the West. Another significant aspect of this social representation includes "ignorance," reflecting the challenges of accessing objective knowledge about the events, and "suspicion," indicating a distrust of media and institutions perceived to manipulate information about the conflict. The chapter also explores the range of arguments, emotions, and language used by participants who expressed varying perspectives on responsibility for the Ukraine conflict, whether they held Russia, Ukraine and the West, or both sides accountable.

Keywords: *Ukrainian war, Moldova, social representation, cognitive polyphasia, everyday peace.*

Sondajele de opinie realizate în Republica Moldova după începutul invaziei Rusiei în Ucraina pe 24 februarie 2022 arată o societate divizată în special în ceea ce privește cauzele războiului. În jur de 40% dintre respondenți consideră, în funcție de perioadă, că responsabili pentru conflict sunt Rusia și Putin. Totodată, o proporție comparabilă crede că vinovați pentru conflict sunt Ucraina, Zelenzkyi și Vestul. În sfârșit, peste 20% de participanți la sondaje cred că toate părțile implicate sunt responsabile sau nu dau niciun răspuns.

Sondajele de opinie oferă o informație importantă, dar ele prezintă, prin natura metodologiei lor, o imagine binară asupra opiniilor unei societăți, mai ales într-un subiect controversat precum este războiul din Ucraina, marginalizând răspunsurile alternative, ezitante sau ambivalente într-o zonă gri a opiniei și rămânând tăcute asupra „nuanțelor de gri", a contradicțiilor și inconsecvențelor care compun cele două blocuri de răspunsuri, pro și contra.

În acest articol, ne propunem să înțelegem percepțiile războiului din Ucraina în rândurile oamenilor de rând din Republica Moldova, țară aflată în imediată apropiere de zona de conflict. Sprijinindu-ne pe teoria reprezentărilor sociale și îmbrățișând o abordare de cercetare combinată, preponderent calitativă, vom căuta să analizăm semnificațiile diverse și complexe ale acestor percepții, încercând să deslușim o paletă largă de judecăți și emoții, dincolo de structura binară impusă de regulă de cercetările prin chestionar cu întrebări închise.

[8] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice,** realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În acest articol, examinăm percepția războiului din Ucraina de către moldoveni prin analiza a 17 interviuri individuale și două interviuri focus-grup desfășurate în Republica Moldova în septembrie – noiembrie 2023. Articolul analizează de asemenea răspunsurile la o întrebare deschisă în cadrul unei anchete prin chestionar realizată în mai 2023 un eșantion reprezentativ al populației din Republica Moldova. În baza teoriei reprezentării sociale [1], [2], ne propunem să identificăm componentele cele mai pregnante ale percepției moldovenilor asupra războiului din Ucraina, scoțând în evidență elementele semnificative ale acestei reprezentări.

Această cercetare pornește de la premisa că luările de poziție ale membrilor unei comunități pe un subiect controversat formează o construcție complexă, transcendând de cele mai multe ori structura binară în care acestea sunt încadrate în sondajele de opinie. Articolul își propune o reflectare (analiză) a potențialului de apropiere între grupuri cu poziții adverse, și aparent ireconciliabile, pe care îl dețin elementele consensuale ale reprezentărilor sociale, în cazul nostru al războiului, în cadrul unei societăți istoric divizate, cum este cea moldovenească în privința războiului din Ucraina.

Analiza literaturii și premise teoretice

Războiul a fost întotdeauna un factor central în procesul de formare și consolidare a statelor și națiunilor. Conform teoriei lui Tilly [3], conflictele armate servesc drept catalizator pentru întărirea instituțiilor statului și pentru consolidarea identităților naționale. În cazul Ucrainei, ostilitățile declanșate de Rusia în 2014 au avut un efect semnificativ asupra identității naționale ucrainene. Studiile realizate de Sasse și Lackner [4], Haran, Yakovlyev și Zolkina [5], precum și Kulyk și Hale [6] evidențiază că războiul a contribuit la fortificarea identității naționale și la extinderea identității civice dincolo de diviziunile etnice și lingvistice, inclusiv în regiunile din estul Ucrainei, locuite de o populație rusofonă semnificativă. Aceste constatări susțin ipoteza că într-un conflict agresiunea armată poate servi drept element unificator, promovând coeziunea socială și redefinind loialitățile naționale.

O cercetare realizată de O'Loughlin și Toal [7] asupra stărilor de spirit ale populației din regiunile de est și sud-est ale Ucrainei, aflate sub controlul autorităților ucrainene, arată o tendință de mobilizare pro-ucraineană între aprilie și decembrie 2014. Proporția respondenților dispuși să-și apere țara în fața unei eventuale invazii rusești a crescut de la 20,9% la 32,5%, cu o prezență proporțional mai mare a etnicilor ucraineni față de cei ruși. Aceste date sugerează că, chiar și în zonele cu populație rusofonă semnificativă, conflictul a stimulat un sentiment crescut de apartenență și loialitate față de statul ucrainean.

Explorarea percepțiilor asupra soluțiilor de pace în contextul războiului din Ucraina relevă o diversitate de atitudini în rândul populației. Knuppe, Pechenkina și Silverman [8] au identificat, în urma unei cercetări din vara anului 2022, două modele principale de atitudine în rândul ucrainenilor: „injustiție" și „supraviețuire". Majoritatea respondenților (68%) au manifestat o atitudine de „injustiție", susținând necesitatea apărării statului ucrainean împotriva invaziei ruse. În contrast, un segment mai mic de respondenți (12%) a exprimat o atitudine orientată spre „supraviețuire", fiind dispuși să accepte concesii teritoriale pentru instaurarea păcii. Interesant este că 19% dintre respondenți au prezentat o combinație a ambelor atitudini, indicând complexitatea și nuanțele percepțiilor individuale față de conflict și posibilele sale rezolvări. Autorii au observat, de asemenea, că proximitatea geografică față de zonele de luptă influențează aceste atitudini, cei aflați mai aproape de conflict fiind mai predispuși să adopte perspectiva de „supraviețuire".

În mod excepțional pentru contextul rusesc, o echipă de cercetători independenți din cadrul Laboratorului pentru Sociologie Publică a realizat o serie de studii calitative ample în trei etape: primăvara 2022, toamna 2022 și toamna 2023 [9], [10], [11]. Prin intermediul interviurilor aprofundate și a observației participante în diverse regiuni ale Rusiei, cercetătorii au explorat gândurile, emoțiile și experiențele rușilor de rând în contextul războiului din Ucraina. Studiile au evidențiat prezența unei game largi de poziții, inclusiv ezitări, îndoieli și inconsecvențe chiar și în rândul celor care inițial exprimau opinii ferme. O atenție deosebită a fost acordată respondenților cu puncte de vedere ambivalente sau neutre, ale căror argumente complexe și nuanțate au fost adesea neglijate în discursurile publice și politice, fiind priviți cu suspiciune atât de susținătorii, cât și de oponenții războiului.

Percepțiile asupra războiului din Ucraina sunt influențate și de contextul diasporei și de relația cu țara gazdă. Conform teoriei lui Brubaker [12] privind identificările și loialitățile multiple, atitudinile cetățenilor din diasporă sunt modelate atât de legăturile cu „patria externă", cât și de integrarea și relațiile din țara gazdă. Un exemplu relevant este studiul realizat în Finlanda de Jasinskaja-Lahti și colaboratorii [13], care a implicat 1372 de respondenți imigranți de limbă rusă. Rezultatele au arătat că persoanele cu un nivel mai ridicat de integrare și încredere în mass-media finlandeză aveau tendința să susțină Ucraina în conflict, în timp ce cei care se simțeau discriminați erau mai predispuși să susțină Rusia. Acest lucru evidențiază rolul contextului social și al experiențelor individuale în formarea atitudinilor față de conflict.

Reacțiile la războiul din Ucraina nu se limitează la țările direct implicate sau vecine, ci au reverberații globale. Studiul realizat în Israel de Awwad-Tabry, Levkovich și Shinan-Altman [14] a evidențiat că majoritatea respondenților au manifestat sentimente puternice de îngrijorare, furie, insecuritate și empatie față de poporul ucrainean, considerând în același timp acțiunile Rusiei drept nejustificate. În mod similar, o analiză comparată efectuată de Moshagen și Hilbig [15] în Germania, Marea Britanie, Polonia și Statele Unite a constatat că participanții cu niveluri mai ridicate de anxietate și furie percepeau acțiunile Rusiei ca fiind mai puțin justificate și susțineau sancțiuni mai severe împotriva acesteia.

Pe baza datelor din European Social Survey, Klymak și Vlandas [16] au observat că invazia rusă a avut efecte semnificative asupra atitudinilor politice în mai multe țări europene, prin reducerea tendințelor autoritare și creșterea sprijinului pentru democrație, redistribuire și a atitudinilor pozitive față de imigrație. Aceste studii subliniază impactul emoțional și politic pe care conflictul din Ucraina l-a avut la nivel internațional, influențând percepțiile și atitudinile populațiilor din diverse contexte culturale și geografice.

Explorarea reprezentărilor sociale ale războiului oferă, de asemenea, perspective valoroase pentru procesele de construcție a păcii de jos în sus. Conceptul de „bottom-up peacebuilding", propus de autori precum Lederach [17], Hemmer și colaboratorii [18] și Lefranc [19], accentuează importanța implicării comunităților locale și a oamenilor de rând în procesele de reconciliere și instaurare a păcii durabile. În acest sens, reprezentările sociale și stările de spirit ale populației cu privire la război și pace pot servi drept fundament pentru inițiative de reconciliere care valorifică dinamica unei „păci cotidiene" (*everyday peace*) [20]. Această abordare se bazează pe promovarea toleranței și a civilității în viața cotidiană, contribuind la depășirea diviziunilor și tensiunilor sociale generate de conflict.

În contextul Republicii Moldova, o țară aflată în imediata vecinătate a zonei de conflict și caracterizată de propriile sale diviziuni etnice, lingvistice și politice, aceste observații și analize sunt deosebit de relevante. Studiul reprezentării sociale a războiului din Ucraina în rândul populației moldovene poate oferi o înțelegere aprofundată a modului în care conflictul este perceput, trăit și interpretat, evidențiind atât elementele de consens, cât și divergențele existente. În plus, o astfel de analiză poate identifica potențialele puncte de convergență care pot fi valorificate în procesele de consolidare a coeziunii sociale și de promovare a păcii în regiune.

Reprezentările sociale: o explorare în profunzime a opiniilor și atitudinilor

Reprezentările sociale constituie un cadru teoretic esențial pentru explorarea percepțiilor și atitudinilor față de evenimente controversate, în special atunci când aceste evenimente constituie o miză socială profundă. Pentru Flament [21, p. 37-58], reprezentările sociale sunt „un set organizat de cogniții referitoare la un obiect, împărtășit de membrii unei populații omogene față de acest obiect". Reprezentările sociale sunt organizate în jurul unui nucleu central, format din elemente de cogniție consensuale pentru o anumită colectivitate/societate în raport cu un anumit obiect, cogniții care în același timp au capacitatea de a organiza reprezentarea socială. Nucleul central este astfel împărtășit de majoritatea grupului, este durabil și definitoriu pentru o reprezentare socială [2]. În absența acestor elemente centrale, reprezentarea socială își pierde sensul. De exemplu, dacă elementul „ierarhie", identificat de Guimelli ca fiind central în reprezentarea socială a întreprinderii [22], este eliminat, conceptul de întreprindere nu mai poate fi recunoscut ca atare. Dimpotrivă, elementele periferice ale unei reprezentări sociale, formate din unități de sens complementare sau emergente în raport cu cele din nucleul central, sunt mai sensibile la schimbare și mai puțin influente în organizarea altor elemente; acestea sunt însă influențate de sensul pe care elementele centrale le atribuie obiectului reprezentațional. Totodată, elementele periferice au o funcție importantă în asigurarea adaptării grupului la schimbare [21]. Astfel, în exemplul dat mai sus, elementul periferic, să zicem, „eficiență" nu este indispensabil pentru a înțelege ce este o „întreprindere"; acest element poate să varieze în funcție de persoană sau de situație. Sensul de eficiență atribuit întreprinderii poate însă să depindă de elementul central „ierarhie", în sensul că eficiența poate depinde de buna organizare a întreprinderii.

Dintr-o perspectivă sociologică, reprezentările sociale sunt construite și modelate în cadrul dinamicii câmpului social, reflectând astfel disputele și negocierile dintre diferitele grupuri sociale. Grupurile sociale își dispută contribuția la constituirea reprezentărilor sociale. Luările de poziție în cadrul reprezentărilor sociale sunt modulate de statutul și poziția agenților sociali în interiorul câmpului social [23].

Față de structura binară a atitudinilor, studiate în psihologia socială timpurie [24] și a teoriei disonanței cognitive [35], [36], teoria reprezentărilor sociale, în special prin conceptul de „polifazie cognitivă", propune o înțelegere complexă și dinamică a percepțiilor și atitudinilor colective, studiind elementele diverse și heterogene ale acestora în contextul real al vieții sociale [1], [55], [38].

Conceptul de „polifazie cognitivă" permite înțelegerea raționalităților multiple care stau la baza unor reprezentări sociale compuse din elemente cognitive discordante, de exemplu, în cazul analizat de Moscovici, coexistența unei raționalități științifice și a unui tip de gândire „magică" în definirea psihanalizei de către

oamenii de rând [1], [55]. Într-o cercetare realizată de Provencher [25] asupra modurilor în care un grup de mame participante la cercetare au înțeles semnificația și necesitatea vaccinării împotriva rujeolei, oreionului și rubeolei (ROR) în contextul unei controverse în legătură cu acest vaccin în Marea Britanie, cercetătoarea constată câteva tipuri de înțelegere a vaccinului ROR. Unul dintre aceste moduri de înțelegere, numit „monofazie cognitivă", este bazată pe o încredere deplină în perspectiva științifică asupra vaccinului. Un alt tip de înțelegere, numit „polifazie cognitivă", provine dintr-o definiție eterogenă a vaccinării ROR, bazată concomitent pe o perspectivă științifică și o perspectivă ce ține de simțul comun [25].

Atitudini ambivalente și polifazie cognitivă

Mai multe cercetări în sociologie și psihologie socială au încercat să înțeleagă mecanismele de formare a atitudinilor neutre, ambivalente sau indecise cu privire la subiecte controversate. În mai multe studii de științe politice, participanții cu atitudini ambivalente au fost reprezentați în general într-o lumină nefavorabilă: aceștia au o poziție instabilă, ezitantă, inconsecventă, indecisă sau insuficient informată (de exemplu, [26], [27], [28]).

Alți cercetători au propus o tipologie a atitudinilor ambivalente și chiar au scos în evidență o serie de trăsături pozitive ale acestora. În subiecte controversate, anumite cercetări au identificat câteva tipuri de atitudini ambivalente: indiferență (atunci când indivizii nu sunt interesați de subiect) și neutralitate (aceștia pot adera conjunctural la o tabără sau alta, apoi revin la neutralitatea lor). Potrivit modelului numit „bilingv", subiecții neutri și ambivalenți ocupă o poziție de compromis între pozițiile extreme. Pentru a favoriza o coexistență pașnică, aceștia își pot schimba părerea în anumite circumstanțe și adera la una din pozițiile „extreme" [29, p. 8]. Unele persoane manifestă ambivalență pentru a obține aprobarea socială atunci când își exprimă poziția cu privire la un obiect atitudinal controversat [30, p. 4]. Anumite cercetări sugerează că persoanele ambivalente ar fi mai predispuse la consens [31], [30].

Stoeckel [32] a sugerat că atât cunoștințele obiective, cât și consumul ridicat de media contribuie la un grad mai ridicat de ambivalență. Mai mult, atitudinile ambivalente par să fie mai potrivite cu înțelegerea profundă și echidistantă a unor chestiuni complexe [30, p. 39-41]. În contexte suprapolitizate pe subiecte controversate, persoanele cu vederi ambivalente sunt presate de celelalte tabere să ia o poziție tranșantă. În lucrările sale despre personalitatea autoritară, Adorno [33] a sugerat o corelație puternică între etnocentrism, autoritarism și intoleranță față de atitudinile ambivalente [34].

Potrivit cercetătorilor teoriei disonanței cognitive (TDC), persoanele cu viziuni ambivalente sau contradictorii asupra unui anumit obiect, precum și cei aflați în situația de a lua o decizie dificilă, tind să reducă disonanța cognitivă astfel creată, care produce disconfort psihologic, eliminând elementele mai puțin rezistente în favoarea celor dominante ale cogniților lor [35]. Din perspectiva unei revizuiri mai recente a acestei teorii, indivizii tind să reducă disonanța cognitivă din rațiuni practice și anume pentru a stabili o consecvență între cogniție și acțiune [36]. O serie de cercetări au scos în evidență mai multe limitări ale teoriei disonanței cognitive, în special, 1) perspectiva strict individualistă a teoriei, care nu ține seama îndeajuns de contextul social în care aceste cogniții sunt construite și 2) caracterul experimental al cercetărilor TDC, realizate în condiții de laborator, care fac abstracție de complexitatea situației de cercetare ancorată în viața reală (de exemplu, [37], [38]).

Unii cercetători au sugerat că conceptele de „disonanță cognitivă" și de „polifazie cognitivă" ar fi complementare. Jovchelovitch și Priego-Hernandez [39] au sugerat că „disonanța cognitivă este un rezultat posibil al polifaziei cognitive" [40, p. 3.15]. De asemenea, acești autori au susținut că există diferite modalități în care coexistența diferitelor sisteme de cunoaștere poate avea loc. Aceștia au sugerat trei asemenea modalități: prevalența selectivă, hibridizarea și deplasarea. În cazul prevalenței selective, coexistă diferite sisteme de cunoaștere și, deci, de reprezentări, dar acestea sunt utilizate separat pentru a da sens aceluiași fenomen. În cazul hibridizării, un nou sistem de cunoaștere este creat prin coexistența diferitelor sisteme de cunoaștere. În sfârșit, în dislocare, un sistem de cunoaștere este favorizat, ceea ce duce la dislocarea celorlalte sisteme concurente [39], [38].

Teoria reprezentărilor sociale și conceptul de „polifazie cognitivă" oferă un cadru teoretic fertil pentru a înțelege eterogenitatea și complexitatea reprezentărilor ambivalente, care se formează la intersecția diverselor sisteme de cunoaștere, norme sociale și viziuni ideologice, mai ales în cazul unui subiect atât de controversat precum războiul din Ucraina. Acest cadru teoretic permite o analiză a felului în care indivizii și grupurile sociale își construiesc și reconfigurează percepțiile și atitudinile față de războiul din Ucraina, depășind simplificările binare și relevând complexitatea cognitivă și emoțională inerentă acestor procese.

Metodologie

Scopul acestei cercetări este de a analiza reprezentarea socială a războiului din Ucraina în rândul locuitorilor Republicii Moldova, țară situată la frontieră cu Ucraina, utilizând o abordare calitativă și cantitativă combinată. În acest scop, în toamna anului 2023 am realizat în colaborare cu colegii lor Lucia Gașper și Mihai

Potoroacă, cercetători la Institutul de Studii Juridice, Politice și Sociologice din Chișinău, o serie de 17 interviuri și două focus-grupuri.

Eșantionul nu a fost proiectat pentru a reprezenta populația generală a Republicii Moldova; acesta reflectă o structură de vârstă echilibrată a adulților (18-76 de ani), dar suprareprezintă femeile (n=13), rezidenții din Chișinău (n=11) și grupurile etnice nemajoritare: ucraineni, ruși, bulgari și găgăuzi, în speță vorbitorii de limbă rusă (n=12). Eșantionul oferă o perspectivă detaliată asupra subgrupurilor vorbitoare de limbă rusă și a femeilor, care au fost în mod deliberat supra-reprezentate pentru a facilita o înțelegere mai nuanțată a percepțiilor acestora, în special a persoanelor de limbă rusă. Dintre persoanele intervievate, cinci au dat vina pe Rusia pentru războiul din Ucraina, un respondent a dat vina pe Ucraina, trei au dat vina pe Occident, iar opt au dat vina atât pe Rusia, cât și pe Ucraina. Un focus-grup a fost realizat în Chișinău și unul într-o localitate rurală din raionul Soroca, fiecare cu câte opt participanți. Focus-grupul de la Chișinău a avut loc în limba rusă, iar cel de la Soroca în limba română. Ca și în cazul interviurilor individuale, în focus-grupuri au fost supra-reprezentate de femei (12 femei față de 4 bărbați).

În interviuri și focus-grupuri, participanții au fost întrebați despre percepțiile, emoțiile și atitudinile lor cu privire la războiul din Ucraina, dar și despre originile conflictului și posibilele perspective de evoluție ale acestuia. Participanții au fost întrebați de asemenea despre evoluția acestor percepții, emoții, atitudini și reprezentări pe parcursul perioadei de la începutul conflictului până la data interviului. În interviuri, am căutat să punem în valoare poziția individuală, dar am cerut informații și despre cercul de prieteni și cunoștințe apropiate ale persoanei intervievate. În focus-grupuri, am observat de asemenea dinamica creată în comunicarea dintre operator și participanți, dar și între aceștia din urmă, împărtășind de multe ori păreri diferite față de războiul din Ucraina.

O analiză tematică a interviurilor și focus-grupurilor a urmărit să sistematizeze percepțiile și atitudinile participanților în funcție de limba vorbită și poziția lor generală față de războiul din Ucraina. Inspirați de grounded theory, analiza tematică reflexivă și teoria reprezentărilor sociale, am început prin a coda în mod inductiv categoriile tematice care emergeau din discursul persoanelor intervievate în efortul acestora de a da sens evenimentelor [41], [42]. Analiza datelor a implicat o codare deschisă inițială, prin compararea implicită a categoriilor tematice pe măsura codării, urmată de o codare axială pentru a dezvolta și organiza categoriile tematice emergente pe baza stabilirii unor ipoteze provizorii în ceea ce privește legăturile dintre categorii [43]. Programul de analiză calitativă a datelor NVivo-11 ne-a ajutat în procesul de administrare și structurare a datelor, permițând identificarea corelațiilor între teme și variabilele socio-demografice ale respondenților. Am teoretizat de asemenea pornind de la categoriile tematice create pe o direcție „bottom-up", conectându-le între ele și totodată cu anumite concepte teoretice care ne-au ajutat la elaborarea unor ipoteze de lucru, reflectate în ghidul de interviu [41].

Pe lângă interviuri și focus-grupuri, am aplicat, în colaborare cu compania de sondaje IMAS.md de la Chișinău, un chestionar cu o întrebare deschisă unui eșantion reprezentativ față de populația Republicii Moldova: „Atunci când auziți expresia "războiul din Ucraina", ce vă vine prima oară în minte?". În chestionar, am solicitat participanților să ofere în calitate de răspuns un cuvânt sau o expresie prin asociere liberă cu expresia „războiul din Ucraina". În aplicarea acestui procedeu, am adaptat metoda „rețelelor asociative" elaborată de De Rosa [44] în baza teoriei nucleului central al reprezentărilor sociale de Abric [2]. Spre deosebire de această metodă, aplicată pe grupuri mici, în care subiecții propun un șir de cuvinte sau expresii prin asociere liberă cu o expresie-stimul, noi am extins semnificativ volumul eșantionului pentru a-l face reprezentativ la populația adultă a Republicii Moldova, dar în schimb am redus numărul de cuvinte sau expresii oferite de participanți prin asociere liberă de cuvinte la o singură unitate (cuvânt sau expresie), pentru a facilita analiza datelor. Cuvintele și expresiile oferite de respondenți în calitate de răspuns cu semnificație similară au fost tematizate de operatorii de cercetare în jurul unui cuvânt, expresie sau grup de cuvinte ilustrative pentru răspunsurile date, de exemplu: „moarte", „frică/groază/pericol" sau „dorim pace!". Aceste categorii tematice au fost organizate după frecvența lor și corelate cu anumite variabile socio-demografice ale respondenților, în special cu limba vorbită, pentru a scoate în evidență modul în care identificarea etnolingvistică este asociată cu diverse elemente ale reprezentării „războiului din Ucraina" printre participanții la anchetă.

Combinarea analizelor calitative și cantitative a datelor ne-a permis să obținem o înțelegere profundă și cuprinzătoare a reprezentărilor sociale ale războiului din Ucraina. Interviurile și focus-grupurile au oferit detalii bogate și nuanțate despre percepțiile individuale și dinamica grupurilor, în timp ce analiza chestionarului a oferit o viziune generalizată, bazată pe un eșantion reprezentativ.

Deși metodologia adoptată a permis obținerea unor date valoroase, există și anumite limitări, cum ar fi supra-reprezentarea anumitor grupuri și dependența de tehnica bulgărelui de zăpadă pentru eșantionare. Aceste limitări sunt de natură să influențeze generalizabilitatea rezultatelor noastre, dar oferă o bază solidă pentru explorarea percepțiilor specifice ale subgrupurilor țintă.

Opțiunile geopolitice ale cetățenilor Republicii Moldova: o societate divizată?

De la independență până în momentul scrierii acestui articol, societatea moldovenească a fost considerată mereu divizată între o orientare geopolitică pro-vest, exprimată prin dorința de apropiere de Uniunea Europeană și SUA, și o orientare pro-estică, favorabilă consolidării relațiilor politice, economice și culturale cu Rusia și integrării Republicii Moldova în structuri inter-statale eurasiatice de felul Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan. Proporția pro-europenilor a variat între 40 și 60 (media 57%) în perioada 2004 și 2022, în timp ce cea a pro-eurasiaticilor a fluctuat între 30 și 50 (media 47%), în perioada 2014 și 2022, cu un avantaj relativ pentru cei pro-UE [45].

Invazia Rusiei în Ucraina nu a influențat semnificativ opțiunile geopolitice ale moldovenilor. Astfel, opțiunile favorabile aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană a respondenților în cadrul sondajului de opinie realizat de IMAS.md au rămas relativ stabile, evoluând între 52% în februarie 2022 (sondaj realizat cu puțin timp înainte de invazie) și 53% în iulie 2024, cu o valoare medie de 53,5% pe durata acestei perioade. De cealaltă parte, opțiunile favorabile integrării Moldovei în spațiul eurasiatic a marcat o relativă scădere de la 48% în februarie 2022 la 38% în iulie 2024, cu o medie de 42% în această perioadă [46].

Opțiunile geopolitice ale elitelor și cetățenilor de rând au structurat câmpul politic moldovenesc. După cum s-a exprimat un politolog și politician moldovean, Oleg Serebrian, partidele moldovenești nu au doctrine politice, ci geopolitice [47]. De la proclamarea independenței în august 1991 până în prezent, la guvernare au alternat partide autoproclamate de dreapta sau centru-dreapta și totodată de orientare pro-europeană cu partide autoproclamate de stânga, de orientare geopolitică declarat „statalistă" (pentru conservarea independenței Republicii Moldova) și totodată pro-eurasiatică. Între aceste două poluri geopolitice, au avut loc periodic cedări tactice și acomodări conjuncturale.

În decembrie 2020, Maia Sandu a fost aleasă președintă a țării. În iunie 2021, Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS, partid de centru-dreapta fondat și condus anterior de Sandu) a venit la guvernare cu o agendă pro-europeană, anti-corupție și pentru consolidarea instituțiilor democratice și a statului de drept, evitând polemicile geopolitice (de exemplu, unirea cu România, un subiect sensibil și periodic speculat de politicieni) [48]. Invazia Rusiei în Ucraina și politica internațională de sancțiuni împotriva Federației Ruse au forțat însă guvernul condus de PAS și președinta Sandu să adopte o poziție geopolitică mai fermă. La 3 martie 2022, Republica Moldova și-a depus candidatura pentru a deveni membru al Uniunii Europene. În iunie, Comisia Europeană și Consiliul European au acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată. De atunci, guvernul de la Chișinău s-a alăturat tot mai mult criticilor internaționale la adresa Federației Ruse pentru invazia din Ucraina. În martie 2023, guvernul moldovean a adoptat, de asemenea, sancțiuni împotriva mai multor cetățeni ruși pentru încălcarea drepturilor omului în Ucraina [49]. Totodată, guvernul moldovean a luat măsuri pentru a reduce dependența energetică a Moldovei de Rusia. La 15 martie 2023, ministrul moldovean al energiei a declarat că Moldova nu va mai primi gaz din Rusia [50].

Stabilitatea relativă a opțiunilor geopolitice pro-UE poate fi atribuită atât unor factori interni, cum ar fi stabilitatea politică adusă de guvernarea PAS, cât și contextului internațional, inclusiv reacțiile la invazia Rusiei în Ucraina. Pe de altă parte, scăderea susținerii pentru integrarea eurasiatică ar putea fi influențată de percepția negativă asupra Rusiei în urma războiului.

Pe 20 octombrie 2024, în Republica Moldova sunt organizate alegerile președintelui țării și, concomitent, un referendum pentru proclamarea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană drept „obiectiv strategic" și „ireversibilitatea parcursului european al Republicii Moldova", prin includerea unui nou capitol întitulat „Integrarea în Uniunea Europeană" în Constituția țării. Referendumul din 2024 este prezentat ca un moment crucial în definirea viitorului geopolitic al Republicii Moldova. Propunerea de includere prin referendum a unui nou capitol în Constituție nu constituie doar o declarație de intenție, ci și un test al consensului național într-o societate istoric divizată.

Aspirațiile de integrare europeană, alimentate de promisiunile de reformă și de stabilitate economică, au consolidat treptat orientarea pro-europeană, în ciuda presiunilor externe și interne. În același timp, relația complexă a Moldovei cu Rusia, marcată de legături economice și culturale profunde, a fost întotdeauna un factor determinant în opțiunile geopolitice ale cetățenilor. Un alt factor care a marcat societatea Republicii Moldova a fost de asemenea bilingvismul tradițional de-a lungul ultimelor două secole (majoritatea cunoaște limbile română și rusă) și multietnică. Cu rare excepții (de exemplu, în perioada efervescentă de „renaștere națională" de la sfârșitul perestroikăi) și în ciuda unor identificări și loialități geopolitice diverse, relațiile dintre grupul majoritar românofon și minoritățile etnolingvistice (ucraineană, rusă, găgăuză, bulgară, romă etc.) au fost în general pașnice [51], [52]. Războiul din Ucraina are potențialul de a amplifica tensiunile interetnice din Republica Moldova, iar loialitățile geopolitice divergente pot adânci faliile dintre grupurile etnolingvistice. Cu toate acestea, relațiile istorice pașnice dintre aceste grupuri sugerează că există și un potențial semnificativ pentru dialog și reconciliere, de natură să modereze polarizarea geopolitică. Cum, însă, un eveniment precum

războiul din Ucraina vecină poate schimba aceste relații și, totodată, atitudinile cetățenilor față de cele două poluri de atracție externe: Rusia și Uniunea Europeană?

Rezultatele cercetării: Partea I

Cum își reprezintă moldovenii războiul din Ucraina? Rezultatele unei anchete prin chestionar cu întrebare deschisă

Pentru a înțelege distribuția opiniilor pro, contra, ambivalente și a non-răspunsurilor, am realizat în mai 2023 o anchetă prin chestionar pe un eșantion reprezentativ de 1.112 respondenți, în colaborare cu IMAS.md. Adaptând metoda rețelelor asociative în baza teoriei nucleului central al reprezentării sociale [44], [2], chestionarul a oferit posibilitatea respondenților să formuleze un cuvânt sau o expresie în asociere liberă cu sintagma „războiul în Ucraina" (*Tabelul 1*). Metoda rețelelor asociative permite identificarea elementelor centrale și periferice ale unei reprezentări sociale, oferind o imagine a modului în care un grup social structurează și interpretează un concept complex. În acest caz, am adaptat această metodă pentru a explora reprezentarea socială a războiului din Ucraina printre moldoveni, oferind respondenților o întrebare deschisă pentru a înregistra asocierile lor spontane.

***Tabelul 1*. Răspunsurile la întrebarea deschisă „Atunci când auziți expresia "războiul din Ucraina", ce vă vine prima oară în minte?", mai 2023.[9]**

Cuvinte şi expresii asociate cu sintagma „războiul din Ucraina"	**Număr ocurențe**	**Procent**
Frică/Groază/Pericol/Durere	226	20,3%
Să nu se extindă războiul și la noi	161	14,5%
Dorim PACE	105	9,5%
Moarte	51	4,6%
Prin ce trec oamenii de acolo/Milă pentru ei	50	4,5%
Răfuială politică între țări	36	3,3%
Război fără sens	34	3,0%
Implicarea SUA/UE	30	2,7%
Război/Lupte/Conflict	29	2,6%
Rusia – stat terorist	22	2,0%
Dușmănie/Răutate	20	1,8%
Ură față de Putin	17	1,5%
Rușii sunt fără milă/agresivi	14	1,3%
Conducerea ucraineană e de vină	13	1,1%
E o greșeală	13	1,1%
Fascism	12	1,0%
Spălare de bani/Corupție	10	0,9%
Tragedie	8	0,7%
Sărăcie	7	0,6%
Rușii au dreptate	7	0,6%
Dezastru	7	0,6%
Să se termine cât mai repede	6	0,5%
Să câștige Ucraina	6	0,5%
Să ajungă mai repede la un numitor comun	6	0,5%
Haos	5	0,4%
Lacrimi	4	0,3%
Șuierat de gloanțe/rachete	4	0,3%
Criza economică/energetică	3	0,3%
Manipulare/Informații greșite	3	0,3%
Nimic	31	2,8%
NȘ/NR	156	14,4%
Total	**1112**	**100,0%**

Sursă: Anchetă prin chestionar realizată în mai 2023 de autori în parteneriat cu IMAS.md.

[9] Indicele procentual (n > 3) exprimă valoarea din totalul răspunsurilor exprimate de 1112 respondenți. Întrebarea a fost deschisă, respondentul a avut posibilitatea de a acorda o singură variantă de răspuns.

Spre deosebire de sondajele de opinie cu răspuns închis, această anchetă prin chestionar cu răspuns deschis oferă o gamă de răspunsuri mult mai diversă și mai puțin conotată politic și geopolitic. Mai exact, expresiile cu conținut (geo)politic clar reprezintă 9,7% (109 ocurențe) din toate răspunsurile (n=1112): „Implicarea SUA/UE" (n=30/2,7%), Rusia – stat terorist (n=22/2,0%), „Ură față de Putin" (n=17/1,5%), Rușii sunt fără milă/agresivi" (n=14/1,3%), „Conducerea ucraineană e de vină" (n=13/1,1%), „Rușii au dreptate!" (n=7/0.6%), „Să câștige Ucraina" (n=6/0,5%). Restul răspunsurilor poartă mai degrabă o semnificație general umană, cele mai multe exprimând sentimente de frică de război, în special frică de extinderea războiului, tristețe față de tragedia cauzată de conflict și simpatie pentru victime și cei implicați. Unele expresii conțin elemente de analiză, cum ar fi „răfuială politică între state" sau „război fără sens". Mulți respondenți (11.4%) își exprimă dorința ca ostilitățile să se încheie cât mai curând posibil și ca pacea să fie instaurată.

La o încrucișare a temelor create din expresiile oferite prin asociere liberă față de „războiul din Ucraina" cu limba vorbită de respondenți, se pot observa anumite tendințe (*Tabelul 2*). Ancheta a identificat trei grupuri lingvistice majore ale respondenților în baza autoidentificării respondenților: vorbitorii de limba moldovenească (49,64%), vorbitori de limba română (29,23%) și vorbitori de limba rusă (17,18%).[10] Anumite teme, precum „Frică/Groază/Pericol", „Mila pentru ei [victime]" și „Război fără sens" nu conțin diferențe notabile din punctul de vedere al limbii respondenților. În mod intuitiv, teme precum „Ură față de Putin" și „Rusia – stat terorist" cuprind un procent relativ scăzut de răspunsuri ale participanților de limbă rusă (0,52% și 1,57%).

***Tabelul 2*. Atunci când auziți expresia "războiul din Ucraina", ce vă vine prima oară în minte? // Ce limbă vorbiți de obicei acasă? (tabel încrucișat)[11]**

Atunci când auziți expresia "războiul din Ucraina", ce vă vine prima oară în minte?	Ce limbă vorbiți de obicei acasă?						
	Limba moldovenească	% din subgrup	Limba română	% din subgrup	Limba rusă	% din subgrup	Total
Frică/Groază/Pericol/Durere	110	19.92	76	23.38	40	20.94	231
Moarte	18	3.26	16	4.92	14	7.33	51
Răfuială politică între țări	18	3.26	13	4.00	4	2.09	36
Dorim pace!	66	11.96	28	8.61	9	4.71	105
Să nu se extindă războiul și la noi	97	17.57	44	13.54	13	6.8	162
Prin ce trec oamenii de acolo/Milă pentru ei	23	4.17	12	3.7	9	4.71	50
Război fără sens	19	3.44	6	1.85	7	3.66	33
Ură față de Putin	4	0.72	12	3.69	1	0.52	17
Rusia - stat terorist	6	1.08	13	4.00	3	1.57	23
Implicarea SUA/EU	11	1.99	2	0.61	10	5.23	28
Război/Lupte/Conflict	15	2.72	11	3.38	4	2.09	30
Dușmănie/Răutate	7	1.27	7	2.15	5	2.62	19
Nimic	19	3.44	6	1.85	5	2.61	31
NȘ/NR	78	14.13	26	8.00	45	23.56	156
Total	552	100.00	325	100.00	191	100.00	1112

Sursă: Anchetă prin chestionar realizată în mai 2023 de autori în parteneriat cu IMAS.md.

În mod remarcabil, tema „Dorim pace!" reprezintă o proporție dublu mai mică de răspunsuri ale participanților de limbă rusă (4,71%) față de celelalte două grupuri lingvistice (11,96% și 8,61%). La fel, tema

[10] În Republica Moldova, o parte semnificativă din populație își numește limba maternă „limba moldovenească", pe când o altă parte o numește „limba română". Academia Republicii Moldova și Academia Română au apreciat că aceste idiomuri sunt identice. Această divergență, periodic exploatată de politicieni, reprezintă o moștenire a perioadei sovietice, când limba populației Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești era proclamată limba moldovenească (Negură & Suveica 2024).

[11] Tabelul conține elementele cele mai frecvente (n > 15).

„Să nu se extindă războiul și la noi” a acumulat doar 6,8% dintre răspunsurile participanților de limbă rusă, spre deosebire de 17,57% și 13,54% dintre participanții de limbă moldovenească și a celor de limbă română. Ținem să specificăm totuși că structura și compoziția eșantionului nu ne permit o generalizare statistică cu un coeficient de semnificație ridicat; prin urmare, aceste valori ne pot doar sugera niște tendințe pe care le vom corobora cu alte date.

Această anchetă identifică un anumit număr de cuvinte și expresii care pot fi considerate elemente constitutive ale reprezentării sociale a „războiului din Ucraina” printre locuitorii Republicii Moldova. Se poate spune că războiul este asociat cu frica, groaza, pericol, durere și cu moartea. Aceasta face ca moldovenii să dorească pacea și să vrea ca războiul să nu se extindă. Aceste elemente sunt cele mai frecvente și par a organiza întreaga reprezentare a războiului printre respondenți. Aceste elemente ating totodată un relativ consens printre respondenți, cu o ușoară diferență a răspunsurilor din partea participanților de limbă rusă în ceea ce privește frica de extindere a conflictului. Un alt element consensual al acestei reprezentări este compasiunea pentru oamenii care suferă de pe urma războiului. În sfârșit, dorința de pace este un element tematic important, exprimat de un număr ridicat de respondenți în legătura cu „războiul din Ucraina”, cu o diferență notabilă a răspunsurilor participanților de limbă rusă. Elementele ce aduc interpretări conotate politic despre originea și responsabilitatea politică pentru război constituie complemente importante și totuși secundare ale acestei reprezentării.

Asocierea unora dintre aceste elemente periferice cu anumite subgrupuri lingvistice sugerează diversitatea socială și culturală a eșantionului, dar și eterogenitatea semantică a acestei reprezentări sociale, identificate la nivelul populației generale a Republicii Moldova. Mai mult, semnificația acestor elemente poate varia de la un grup la altul și de la un individ la altul. Semnificația acestor elemente tematice va putea fi scoasă în evidență printr-o scrutare calitativă a interviurilor individuale și de grup.

Rezultatele anchetei indică faptul că frica, groaza, pericolul, durerea, moartea, elemente legate logic de frica de extindere a războiului, de compasiunea față de victime și de dorința de pace se conturează ca elemente consensuale ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina printre moldoveni. Aceste elemente sugerează o preocupare profundă pentru impactul uman al conflictului și o dorință clară de a evita extinderea războiului în Moldova. Diferențele răspunsurilor în ceea ce privește percepțiile politice reflectă o eterogenitate socială și culturală ce poate sugera o diviziune „polifazică” a reprezentării, structurată în jurul a două poluri principale de interpretare a războiului. Totuși, frecvența procentuală ridicată a elementelor grupate în jurul unor expresii precum „groază”, „durere”, „moarte” și „frica de extindere” este suficient de concludentă în organizarea acestei reprezentări din perspectiva acestei anchete, spre deosebire de expresiile (geo)politice cu frecvență mult mai redusă. Pentru a aprofunda înțelegerea semnificațiilor acestor elemente este esențială o analiză calitativă detaliată a interviurilor individuale și de grup, care va permite explorarea nuanțelor și complexității percepțiilor individuale și colective.

Explorarea reprezentării sociale a războiului din Ucraina prin analiza asociațiilor de cuvinte în interviuri și focus-grupuri

Am continuat explorarea reprezentării sociale a războiului utilizând metoda „asociației libere de cuvinte” în interviuri și focus-grupuri studiind semnificațiile printr-o abordare calitativă, spre deosebire de metodologia cantitativă aplicată în secțiunea precedentă. În interviuri și focus-grupuri, cercetătorii au rugat participanții să formuleze una sau mai multe cuvinte sau expresii în asociere liberă cu expresia „războiul din Ucraina”. În baza acestor întrebări, am colectat o listă de 48 de elemente – cuvinte și expresii, formulate în mod spontan de către 17 participanți la interviuri și 16 participanți la focus-grupuri. Câteva din aceste expresii au fost pronunțate de mai mulți participanți. Analiza tematică a condus la identificarea a patru categorii principale de răspunsuri, fiecare reflectând o dimensiune specifică a reprezentării sociale a războiului: „Moarte și suferință”, „Emoții negative”, „Suspiciune” și „Neînțelegere” (*Tabelul 3*). Fiecare categorie este discutată în detaliu mai jos.

Tabelul 3. **Distribuirea tematică a elementelor asociate de către participanții la interviuri și focus grupuri cu sintagma „războiul din Ucraina”**

Moarte și suferință	**Emoții negative**	**Suspiciune**	**Neînțelegere**
Durere (2)	Groază (2)	Minciună (3)	Șoc (2)
Suferință (2)	Coșmar	Împărțire teritorii (2)	Delir
Dezastru (2)	Frică	Farsă	Idiotism
Moarte	Greață	Interes politic	Pizdeț
Milă	Insecuritate	Joc politic	Scandal/bezobrazie
Sânge	Iritare	Lăcomie	Haos

Catastrofă Distrugerea a două națiuni Ruși omoară ruși Economie lezată Familii distruse Fum Război Războiul 3 mondial Tragedie Victime inutile	Nedreptate Neliniște Nevoie protecție Nu-mi pasă Piedică viitor	PR Trădare Truc propagandistic	Neînțelegere

Sursă: Anchetă calitativă prin interviuri realizată de autori.

Moarte și suferință

Categoria „Moarte și suferință" reunește o serie de cuvinte și expresii care reflectă percepțiile participanților asupra impactului devastator al războiului asupra vieții indivizilor și a societății. Aceste cuvinte exprimă, în mod direct, conștientizarea tragediei umane cauzate de conflict și evidențiază suferința profundă pe care războiul o provoacă la scară largă.

Termeni precum „Durere," „Suferință," și „Tragedie" subliniază dimensiunea emoțională și psihologică a războiului, indicând faptul că participanții asociază conflictul cu un sentiment de pierdere și de compasiune față de cei afectați. „Moarte," „Sânge," și „Victime inutile" reflectă conștientizarea costului uman ridicat al războiului, sugerând o percepție a inutilității violenței și a sacrificiilor impuse de conflict.

Expresiile „Distrugerea a două națiuni," „Rușii omoară ruși" și „Economie lezată" extind discuția către consecințele mai largi ale războiului, indicând nu doar pierderi de vieți omenești, ci și distrugerea socială și economică care afectează ambele părți implicate în conflict. „Catastrofă," „Dezastru," și „Războiul 3 mondial" subliniază gravitatea percepută a războiului și frica participanților față de escaladarea acestuia la nivel global.

Aceste asociații de cuvinte indică faptul că, în percepția participanților, războiul din Ucraina este văzut în primul rând prin prisma suferinței umane și a impactului său devastator asupra societății. Reprezentarea războiului în această categorie este profund marcată de o conștientizare acută a vulnerabilității vieții umane în fața violenței și a distrugerii.

Emoții negative

Categoria „Emoții negative" reflectă reacțiile emoționale intense și adesea copleșitoare ale participanților la războiul din Ucraina. Această categorie reunește o serie de cuvinte care exprimă frica, nesiguranța și disconfortul pe care războiul le declanșează în rândul oamenilor, evidențiind impactul psihologic profund al conflictului asupra percepțiilor sociale.

Termeni precum „Groază," „Coșmar," și „Frică" sugerează nivelul ridicat de anxietate și teroare pe care participanții le asociază cu evenimentele din Ucraina. Aceste cuvinte indică o reacție viscerală la imaginile și informațiile despre război, reflectând o percepție a conflictului ca fiind deosebit de înspăimântător și perturbator.

Expresii precum „Insecuritate," „Neliniște," și „Nevoie de protecție" subliniază sentimentul generalizat de vulnerabilitate resimțit de participanți, evidențiind temerile lor legate de siguranța personală și de stabilitatea socială. Aceste cuvinte trădează o îngrijorare constantă față de consecințele războiului și o conștientizare a riscurilor pe care conflictul le aduce asupra vieții cotidiene.

Cuvintele „Iritare", „Greață" și „Nedreptate" reflectă frustrarea și dezgustul față de nedreptățile percepute în contextul războiului. Aceste emoții negative sunt reacții la suferință, dar și reflectă percepția că războiul este un act profund injust, care provoacă dezordine și suferință inutilă.

Expresia „Nu-mi pasă" indică o formă de apatie și resemnare, care poate fi interpretată ca o strategie de protecție psihologică în fața unei realități dureroase și greu de suportat. În mod similar, „Piedică viitor" sugerează sentimentul că războiul nu doar că distruge prezentul, dar afectează și perspectivele viitoare, blocând dezvoltarea și progresul.

Această categorie subliniază faptul că reprezentarea socială a războiului din Ucraina este puternic marcată de emoții negative, care reflectă frica, nesiguranța și dezgustul resimțite de participanți. Aceste reacții emoționale evidențiază impactul profund al conflictului asupra stării psihologice și percepțiilor sociale, conturând o imagine a războiului ca eveniment destabilizator și înfricoșător.

Suspiciune

Categoria „Suspiciune” adună o serie de cuvinte și expresii care reflectă neîncrederea profundă a unei părți a participanților față de motivele și manifestările ostilităților din Ucraina. Aceste cuvinte sugerează percepția că războiul este manipulat de forțe ascunse și de interese politice obscure, punând sub semnul întrebării veridicitatea și moralitatea narațiunilor oficiale și a evenimentelor relatate.

Termenul „Minciună”, formulat de mai mulți participanți, subliniază o percepție răspândită potrivit căreia informațiile prezentate publicului sunt înșelătoare sau distorsionate. Participanții asociază războiul cu dezinformarea prin cuvinte precum „Truc propagandistic” și „PR”, considerând că realitatea este distorsionată de propagandă și PR politic. Această percepție sugerează că războiul este scena pe care se desfășoară manipularea opiniei publice și promovarea unor agende ascunse.

Expresiile „Împărțire teritorii” și „Interes politic” indică suspiciuni legate de faptul că războiul este alimentat de ambiții geopolitice și strategii de reconfigurare a granițelor și a sferei de influență, în detrimentul drepturilor și intereselor oamenilor de rând. Aceste cuvinte reflectă convingerea că conflictul nu este doar o confruntare militară cu miză națională, ci și un joc de putere în care actorii politici își urmăresc interesele fără a ține cont de suferința umană.

„Farsă,” „Joc politic,” și „Lăcomie” accentuează percepția că războiul este motivat de interese egoiste și corupte, în care liderii politici și economici manipulează evenimentele pentru a-și îmbogăți puterea și influența. „Trădare” adaugă acestei suspiciuni o dimensiune morală, sugerând că cei ce orchestrează războiul au trădat încrederea cetățenilor și națiunii lor pentru a urmări câștiguri personale sau geopolitice.

Această categorie subliniază faptul că, pentru mulți participanți, războiul din Ucraina nu este doar un conflict militar, ci și o scenă a manipulării și a dezinformării la scară largă. În acest context, reprezentarea socială a războiului este dominată de o profundă neîncredere față de actorii implicați și de o percepție cinică asupra motivelor și scopurilor reale ale conflictului.

Neînțelegere

Categoria „Neînțelegere” reflectă confuzia și perplexitatea resimțite de participanți în fața războiului din Ucraina. Această categorie cuprinde cuvinte și expresii care sugerează dificultatea de a înțelege rațional și logic evenimentele și motivele din spatele conflictului, subliniind caracterul absurd și haotic al războiului după cum este perceput de către respondenți.

Termenul „Șoc”, folosit de mai mulți participanți, exprimă reacția imediată și viscerală față de izbucnirea conflictului, indicând o stare de stupefacție și incapacitate de a accepta sau a înțelege evenimentele. Această reacție este adesea însoțită de sentimente de confuzie și uimire, reflectând modul în care războiul sfidează așteptările și înțelegerea oamenilor.

Expresiile „Delir” și „Idiotism” accentuează percepția că războiul este ilogic și absurd, o manifestare a unui haos irațional care scapă oricărei explicații coerente. Aceste cuvinte sugerează că participanții văd conflictul ca pe o serie de acțiuni și decizii lipsite de sens, conduse de forțe irționale și contradictorii.

„Pizdeț”, un termen vulgar și extrem de expresiv ce sugerează un sentiment de perplexitate și indignare profundă, este folosit pentru a descrie războiul într-un mod care reflectă frustrarea și exasperarea față de absurditatea situației. Această expresie subliniază faptul că războiul este perceput ca fiind de neconceput și imposibil de explicat prin rațiune sau logică obișnuită.

„Scandal/bezobrazie”, „Haos”, și „Neînțelegere” întregesc această categorie, indicând o percepție generală a războiului ca fiind o situație complet dezordonată și imprevizibilă. Aceste cuvinte sugerează că participanții consideră războiul ca pe un scandal internațional, un act de neglijență morală și politică, care nu poate fi înțeles sau justificat în termeni obișnuiți.

În ansamblu, categoria „Neînțelegere” evidențiază percepția războiului ca pe un eveniment haotic și irațional, care provoacă șoc și frustrare. Participanții își exprimă incapacitatea de a înțelege motivele și logica din spatele conflictului, evidențiind astfel distanța dintre evenimentele din Ucraina și experiențele și așteptările lor cotidiene. Acest sentiment de neînțelegere subliniază atât complexitatea conflictului, cât și provocările emoționale și cognitive cu care se confruntă oamenii în încercarea de a da sens războiului.

Reprezentarea socială a războiului din Ucraina, în felul în care aceasta se conturează în „rețeaua asociativă” articulată de participanții la interviuri și focus-grupuri, se structurează în cea mai mare măsură pe elemente ce sugerează constatarea unei situații de dezastru cauzată de război, față de care participanții manifestă o gamă largă de emoții și interpretări. De la suferință și frică la suspiciune și confuzie, aceste categorii de asociații libere de cuvinte conturează o imagine a războiului ca pe un eveniment destabilizator, perceput prin prisma vulnerabilității umane, a neîncrederii față de motivele din spatele conflictului și a dificultății de a înțelege pe deplin complexitatea situației. Reprezentarea socială rezultată subliniază modul în care războiul afectează viața cotidiană și capacitatea oamenilor de a procesa și de a da sens unei realități contradictorii și fragmentate.

După cum se poate vedea, conținutul reprezentării sociale a războiului din Ucraina articulat prin elementele oferite de participanți prin asociere liberă în interviuri și focus-grupuri se suprapune în mare parte cu elementele reprezentării sociale reconstituite cu ajutorul chestionarului cu răspunsuri deschise aplicat unui eșantion reprezentativ. Ca și în reprezentarea socială ai cărei elemente au fost dezvăluite pe baza chestionarului cu răspuns deschis, elementele cele mai frecvente din reprezentarea socială se profilează în interviuri și focus-grupuri în jurul unor cuvinte și expresii regrupate sub categoria tematică „moarte și suferință" și „emoții negative". Alte elemente ale reprezentării războiului conturate în interviuri și focus-grupuri scot totodată în valoare dimensiunea perplexității față de cursul evenimentelor și neîncrederea față de narațiunile oficiale. Aceste elemente sunt abordate în profunzime în analiza interviurilor și focus-grupurilor.

Rezultatele cercetării: Partea II

Dinamica discursivă a reprezentărilor sociale: Analiza interviurilor și a focus-grupurilor

În continuarea analizei demarate în secțiunile precedente, această parte a studiului își propune să aprofundeze analiza reprezentării sociale a războiului din Ucraina prin examinarea modului în care participanții își articulează discursul în interviurile individuale și focus-grupuri. Vom examina procesul dinamic în care reprezentarea socială a războiului este materializată, articulată, nuanțată și instrumentalizată de respondenți în actul comunicării pentru a susține sau a contesta diferite perspective asupra evenimentelor.

Această abordare ne permite să înțelegem conținutul cognitiv al reprezentărilor sociale și dinamica interacțiunilor în care acestea sunt exprimate. Vom examina felul în care respondenți din grupuri sociale diverse își formulează percepțiile asupra conflictului din Ucraina și tensiunile pe care comunicarea la acest subiect le provoacă între diferiți participanți. Totodată, vom explora strategiile discursive pe care participanții le angajează pentru a atribui vina pentru război și modul în care aceste poziționări influențează dezbaterile și interacțiunile din cadrul grupurilor.

Prin această analiză discursivă, vom căuta să dezvăluim semnificațiile atribuite războiului și felul în care aceste semnificații sunt negociate, contestate și utilizate în cadrul interacțiunilor sociale. Această perspectivă oferă o înțelegere profundă a dimensiunii pragmatice a reprezentărilor sociale: acestea nu constituie doar produse ale gândirii colective, ci și instrumente active în procesul de comunicare și de formare a opiniei în contexte sociale concrete. Vom analiza mijloacele stilistice prin care războiul este descris, emoțiile predominante exprimate de participanți și vom încerca să scoatem în evidență elementele de consens, dar și posibilele clivaje care caracterizează această reprezentare socială într-un proces de comunicare specific, care este cel al interviului de cercetare și focus-grupul.

Ca și în cazul analizei asociațiilor de cuvinte, una dintre cele mai puternice și recurente teme care se profilează în interviuri și focus-grupuri este percepția războiului din Ucraina ca o catastrofă umană și socială. Mai mulți participanți îl descriu drept o durere profundă, o tragedie, un coșmar, un șoc sau o nenorocire lipsită de sens. Acești termeni reflectă o evaluare negativă a războiului și o înțelegere a acestuia ca fiind un eveniment care afectează fundamental societatea ucraineană, dar și o regiune mai largă, inclusiv Republica Moldova.

De exemplu, în cadrul unui focus-grup realizat în mediul rural, participanții au asociat războiul cu ideile de „durere și suferință" și „joc politic murdar", subliniind percepția războiului nu doar ca un conflict armat, ci și un act imoral care subminează valorile umane fundamentale.

„(...) compătimire pentru populația care este acolo și ceva groaznic (...), adică, nu-mi închipui, Doamne ferește, să fi fost mama mea, adică, cum se spune, ai o frică că sunt aici, alături de noi și nu știi ce va fi mâine..." (Participant #3/F/26-30/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).[12]

„Din cauza că în primul rând suntem și vecini și în al doilea rând se face atâta distrugere și nu aduce nimic bun războiul" (Participant #1/F/61-65/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).

„Războiul ista din Ucraina îl asociez cu un haos mondial, cu o minciună, cu un joc politic murdar și este ceva exagerat din partea conducătorilor acestor… ambelor țări, un lucru urât." (Participant #2/F/46-50/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023).

Această percepție a războiului ca eveniment catastrofal este marcată de o respingere fermă a principiului de rezolvare a conflictelor pe cale militară, reflectând totodată și o profundă dezamăgire că astfel de evenimente au loc în secolul XXI.

[12] În acest capitol, am codat datele despre participanții la cercetare prin focus grup după următorul model: (Participant #3/F/26-30/rom./Soroca/FG-Soroca/sept.2023), ceea ce înseamnă că subiectul este „Participantul nr. 3, femeie, grupa de vârstă: 26-30 ani, locuitoare a unei localități din raionului Soroca, intervievată în cadrul unui focus grup în raionul Soroca, în limba română, în septembrie 2023.

Mai multe interviuri și discuții de grup au reprezentat războiul ca pe o sursă profundă de durere și suferință. Termeni precum „tragedie", „durere" și „nenorocire" au fost frecvent utilizați pentru a descrie impactul uman al conflictului. O persoană intervievată asociază războiul din Ucraina cu o tragedie din motivul proximității geografice și sociale a evenimentelor:

„Трагедия, все мы с родственниками там или родились там... у нас друзья там... Слишком все близко, по живому. Наверное, это как трагедия одной семьи." (Inna/F/51-55/Chiș./rus/FG-Chiș./dec.2023).

Citatul de mai sus scoate în evidență gravitatea resimțită a conflictului prin percepția proximității și legătura personală cu tragedia războiului, subliniind interconexiunea dintre dimensiunea familială și cea națională.

Mai mulți participanți au exprimat frica că războiul ar putea escalada sau să se extindă, ceea ce ar putea aduce dezastrul și în Moldova. Această frică nu este doar legată de dimensiunea militară a conflictului, ci și de consecințele economice, sociale și politice pe care un război extins le-ar putea avea asupra Moldovei. Această temă reflectă o conștientizare acută a vulnerabilității țării în fața crizei regionale și o preocupare constantă pentru viitorul societății.

„(...) noi mereu stăm în frica asta, stăm mereu cu frica în sân că suntem în apropiere, că, Doamne ferește, rusul să nu se răzbune că noi susținem ucrainenii, că noi condamnăm războiul ista început de ruși, și așa mai departe" (Aliona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom/int./oct.2023).[13]

Pentru a-și exprima compasiunea pentru victime, deopotrivă civili și militari, o respondentă își verbalizează reprezentarea războiului prin cuvântul „durere", recunoscând dificultatea de a articula cele simțite:

„Ну, наверное, в первую очередь приходит слово "боль", то есть больно за людей, которые под вот это все действие попали. Вот так, ну это, если коротко сказать. Реально больно, потому что... я даже не знаю, как выразить..." (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023).

Tristețea și compasiunea față de victimele războiului din Ucraina constituie astfel o altă temă majoră în reprezentarea socială a războiului din Ucraina printre participanți. Aceștia au manifestat o profundă empatie față de suferințele celor afectați de conflict, indiferent de naționalitate, și au subliniat gravitatea umanitară a crizei care se desfășoară la granițele țării lor.

„Compătimire, că suferă oamenii de rând, compătimire, din suflet compătimire, că copiii, oamenii de rând suferă. Tristețe..." (Participant #1/F/61-65/Soroca/ rom/FG-Soroca/sept.2023).

Participanții au descris adesea războiul prin prisma suferinței umane: „durere," „milă," și „suferință" au fost termeni frecvent utilizați pentru a exprima sentimentele pe care le nutresc față de cei prinși în vâltoarea conflictului. Această compasiune transcende granițele naționale și etnice, reflectând o perspectivă umanistă asupra războiului, în care victimele sunt văzute în primul rând ca ființe umane suferinde, mai degrabă decât ca reprezentanți ai unui stat sau națiune.

Limbajul folosit de unii participanți reflectă o gamă largă de sentimente și atitudini cu privire la război. Unii respondenți folosesc termeni încărcați emoțional și imagini expresive pentru a transmite dezastrul și suferința cauzate de conflict. Alții evocă starea de perplexitate pe care o resimt față de izbucnirea războiului și escaladarea ostilităților în țara vecină. Limbajul este uneori perceput drept insuficient pentru a exprima cele simțite.

„Шок. Это банальное, наверное, слово, это – банально. У тебя шок. От всего будет может быть. Ну, конечно, в такой ситуации особенно допустим. Непонимание даже, вообще непонимание за что люди вообще... за что на людей вот это все свалилось. Вообще. Вот такой огромный вопрос стоит в середине, вот тут, вот в середине, в твоем мозге и просто... ты не понимаешь - как такое в одно... вот так вот - бац - в одну секунду могло произойти." (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023)

Este remarcabil că în același interviu, unii participanți exprimă imagini diferite și uneori discordante ca semnificație și registru afectiv. Olga, o respondentă de limbă rusă din Chișinău, trece în descrierea prin asociere liberă a războiului de la șocul emoțional resimțit la începutul conflictului la asocierea ulterioară a acestuia cu un spectacol.

„Одним словом, это очень сложно выразить, наверное. Давайте я скажу так. Когда началась война, я считаю, что да, это – война, никакая не спецоперация, конечно же. Конечно, был шок. Просто шок. Я не понимала, зачем, почему и так далее. Сейчас, когда уже чувства немного успокоились и можно наблюдать более спокойно со стороны, для меня это – с обеих сторон... Я даже не знаю, как правильно это выразить, чтобы никого не обидеть. Но у меня ощущение, что это такой срежиссированный спектакль, к сожалению, в котором страдают мирные люди. Причем с обеих сторон." (Olga/F/41-45/Chiș/rus/int/sept.2023)

[13] În acest capitol, am codat datele despre participanții la cercetare prin focus grup după următorul model: (Aliona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom/int./oct.2023), ceea ce înseamnă că subiectul este „Numele pseudonim: Aliona, femeie, grupa de vârstă: 36-40 ani, locuitoare a unei localități din raionul Căușeni, intervievată în cadrul unui interviu individual în limba română, în octombrie 2023.

Emoțiile exprimate de respondenți variază de la frică, anxietate și tristețe la frustrare, indignare și scepticism. Aceștia împărtășesc o îngrijorare generală cu privire la impactul războiului asupra vieții cotidiene, a securității personale și a viitorului regiunii. Sentimentele de compasiune față de victimele conflictului coexistă cu temerile legate de escaladarea și extinderea războiului în Moldova și în lume.

Unii participanți constată o evoluție a reprezentării războiului în timp, de la o percepție profund emoțională în primele luni de la invazia armatei ruse în Ucraina la o încercare de distanțare de evenimentele traumatizante vehiculate de media și apoi la o încercare de înțelegere a acestora. Olesea, una din persoane intervievate, interpretează această trecere – mediată de abținerea de a mai consulta știri despre război – ca o strategie de coping:

„- Ну, да, в первые дни... даже не дни – даже период, можно сказать, я там плакала, я могла сама с собой посмотреть какой-то ролик – я могла плакать. И переживание, естественно, и постоянные мысли об этом, как такое, как так случилось. Какое-то волнение, какой-то даже стресс был на эту нему, потому что... вот кстати, я не знаю, может быть это на психологическом уровне, но мне снятся сны что вот – бац! и у нас в Кишинёве начинается война. И, так как я на девятом этаже, знаешь на последнем этаже, у меня постоянно такие моменты, ну – там, во сне, мысли: "Блин, а вот мы находимся на последнем этаже, а ракета же может прилететь на последний этаж!" (...) Сейчас вот, я перестала эти ролики в ютубе смотреть, потому что... я специально даже перестала... потому что чересчур как-то я уже начала это через себя пропускать, потому что я понимаю, что это плохо, это больно, это эмоции, это – все такое; но среди вот этих эмоций, да, я не могу...” (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023).

Pe lângă sentimentele de durere și șoc, unii participanți au manifestat o percepție critică și sceptică față de evenimentele din Ucraina. Aceștia au analizat războiul ca pe o manipulare politică sau un spectacol regizat, indicând o neîncredere profundă în narațiunile oficiale și media. Limbajul folosit pentru a descrie și înțelege evenimentele din Ucraina marchează o schimbare de registru de la un limbaj profund emoțional atunci când sunt descrise sentimentele provocate de război, spre un limbaj ce combină adeseori tonul critic cu registrul comic, atunci când participantul încearcă să interpreteze evenimentele, să le dea un sens. Timur, un tânăr participant la focus-grupul în limbă rusă, navighează în descrierea pe care o face războiului între constatarea unei tragedii absurde care provoacă moartea civililor și militarilor spre o înțelegere a acestuia ca o afacere (business), iar apoi și ca un joc strategic (de șah) al căror jucători reali se află în afara tablei de șah – i.e., a câmpului de luptă.

„Насчет того, что я сказал, про бессмысленную смерть, это то, что много молодых парней и не только молодых просто так гибнут и кто-то гордится этим, а кто-то понимает саму бессмысленность этого. Зачем гибнуть, когда... по сути, этим сейчас ничего не решишь. Но их заставляют туда идти.”

„[...] Единственное что, если ты не оружейник, у тебя здесь нет выгоды, любая война это бизнес, в наше время, так точно. В старое время это было больше дележка территорий и власти, это не было связано конкретно с денежной выгодой. Деньги все равно там играли роль, но сейчас это больше бизнес, и это кровавый бизнес.”

„[...] Никто никогда не узнает именно... внутреннюю кашу. Ее знают определенный круг людей и все. И шахматная партия играется не самими... шахматы же сами не ходят... сидят игроки и играют. Вот и ответ на вопрос, кто в этом виноват. Многие винят глав стран, за то, что там происходит, за то, что кто-то атаковал кого-то, но пешка же не сама сделала ход, ее передвинули.” (Timur/B/mold.&rus./Chiș./FG-Chiș./ dec.2023)

Mai mulți participanți vehiculează interpretarea potrivit căreia evenimentele din Ucraina ar face obiectul unei manipulări politice și mediatice cu mize internaționale de dominare, necunoscute oamenilor de rând, inclusiv locuitorilor zonelor implicate în conflict. Unii respondenți consideră războiul ca fiind rezultatul acțiunilor agresive emanate de politica externă a marilor puteri, văzând Ucraina ca pe un câmp de luptă între interese globale majore, în special cele exercitate de SUA și NATO.

Analiza interviurilor și focus-grupurilor a permis validarea categoriilor identificate prin asocierile libere de cuvinte, dar și a pus în valoare o serie de noi dimensiuni și nuanțe ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina printre participanții la ancheta noastră. Prin explorarea argumentelor și mijloacelor stilistice prin care participanții discută despre război, am descoperit că aceste reprezentări nu formează un set de percepții statice, ci sunt construcții dinamice, utilizate activ pentru a exprima, justifica și negocia poziții diferite – și uneori contradictorii – în cadrul interacțiunilor sociale.

Pe lângă confirmarea unor teme precum „Moarte și suferință” și „Emoții negative”, discursurile participanților dovedesc deseori o profundă ambivalență și diversitate de poziții în modul în care își construiesc și își susțin punctele de vedere. În urma analizei au ieșit în evidență contradicțiile din cadrul aceluiași discurs, în care, de exemplu, șocul emoțional resimțit la începutul conflictului a evoluat către o interpretare critică și chiar cinică a războiului ca spectacol.

Analiza discursului a scos de asemenea în evidență rolul catalizator al limbajului în modularea și nuanțarea reprezentărilor sociale. Limbajul nu doar că reflectă emoții și percepții, dar servește și ca instrument de distanțare critică, cum este evident în utilizarea ironiei și a scepticismului, mai ales în rândul participanților cu o poziție favorabilă invaziei ruse în Ucraina, cum vom vedea mai jos. Această analiză a permis, totodată, o înțelegere mai fină a divergențelor de opinie și de perspective articulate de diferite grupuri lingvistice în funcție de experiențele și pozițiile lor specifice.

Diviziuni și percepții în opinia publică moldovenească asupra războiului din Ucraina: Analiza datelor sondajelor din 2022-2023

În cadrul analizei reprezentării sociale a moldovenilor despre războiul din Ucraina, am observat că limba vorbită, deși importantă, nu constituie principalul clivaj care structurează percepțiile și atitudinile participanților. Mult mai semnificativ este modul în care respondenții atribuie vinovăția pentru izbucnirea conflictului. Această atitudine influențează nu doar conținutul reprezentărilor sociale materializate în actul de comunicare, ci și emoțiile exprimate și limbajul utilizat atunci când aceștia abordează subiectul războiului.

Atât românofonii, cât și rusofonii manifestă o diversitate de perspective și emoții în funcție de vinovăția atribuită de aceștia pentru conflict – Rusia, Ucraina sau Occidentul. Această diviziune devine un factor determinant în sine în modul în care războiul este perceput și discutat, influențând profund narațiunile individuale și colective.

În această secțiune, vom explora în detalii aceste diferențe, pornind de la analiza datelor obținute în câteva sondaje de opinie realizate în Republica Moldova în 2022-2023, care relevă că vinovăția atribuită pentru război reprezintă un element definitoriu al opiniei publice asupra războiului. Vom continua apoi cu o analiză aprofundată a datelor colectate prin interviuri și focus-grupuri, pentru a înțelege mai bine expresia acestor diferențe în discursul participanților, evidențiind modul în care percepția vinovăției determină conținutul reprezentării sociale a războiului.

În urma invaziei Rusiei în Ucraina, sondajele de opinie realizate în Republica Moldova au evidențiat diviziuni semnificative în percepțiile cetățenilor cu privire la responsabilitatea pentru declanșarea conflictului. Primul sondaj realizat după începerea războiului, efectuat de IMAS.md în perioada 2-19 aprilie 2022, a avut loc într-un context de intensificare a conflictului și de dezvăluire a atrocităților din Bucea. Pe un eșantion reprezentativ la scară națională (fără Transnistria), de 1.109 respondenți adulți, întrebarea „Cine credeți că sunt principalii vinovați pentru declanșarea războiului din Ucraina?" a generat răspunsuri împărțite aproape egal: 42% dintre respondenți au indicat „V. Putin/Federația Rusă", în timp ce 43% au considerat că responsabilitatea aparține „NATO/Vestul/V. Zelenskyi" [53].

În noiembrie 2022, IMAS.md a repetat sondajul folosind aceeași metodologie. Rezultatele au arătat o ușoară scădere a proporției respondenților care îl considerau pe Putin și Rusia responsabili (37%, față de 42% în aprilie), dar și proporția celor care atribuiau vina NATO, Vestului sau lui Zelenskyi au scăzut la 36% (față de 43% în aprilie). În schimb, proporția celor care considerau că toate părțile implicate sunt vinovate de conflict a crescut semnificativ, de la 8% în aprilie la 17% în noiembrie 2022 (vezi *Fig. 1*) [57].

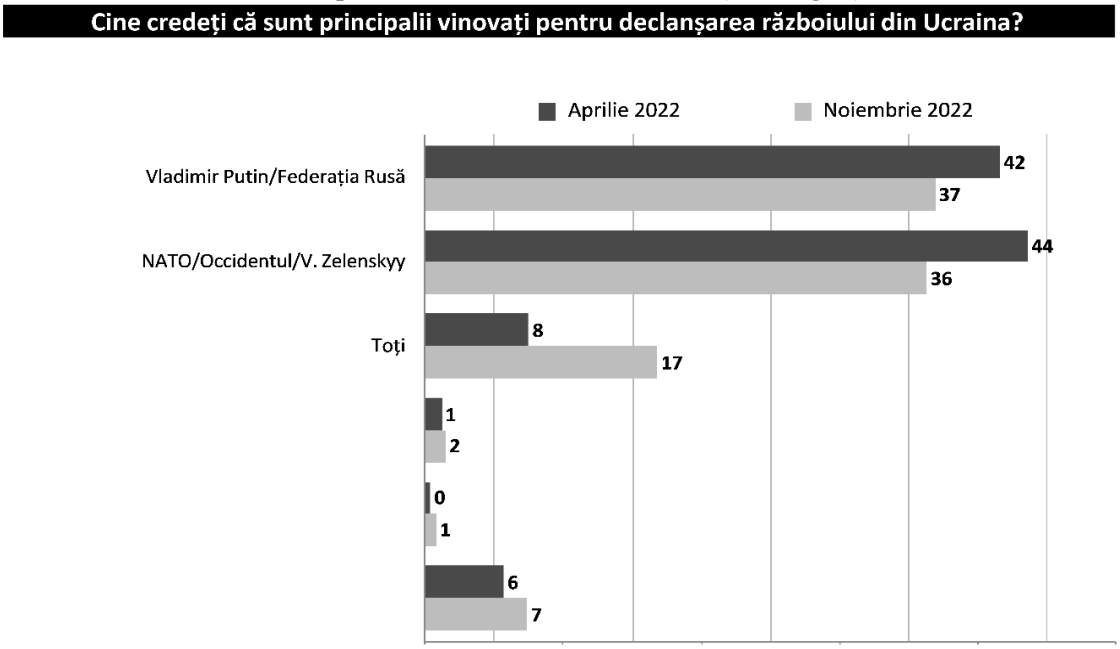

***Fig. 1*. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Cine credeți că sunt principalii vinovați pentru declanșarea războiului din Ucraina?" în sondajele din aprilie și noiembrie 2022 [57]**

În noiembrie 2022, un sondaj realizat de CBS-Axa în colaborare cu Institutul de Politici Publice (IPP) a explorat în continuare percepțiile moldovenilor asupra conflictului. Pe un eșantion de 1.139 de adulți, întrebarea „Cine credeți că are dreptate în acest conflict militar?" a arătat o atitudine favorabilă mai ridicată față de Ucraina: 36,2% dintre respondenți au indicat că Ucraina are dreptate, în timp ce 21,9% au susținut că Rusia are dreptate. Proporția celor care au considerat că „nimeni" nu are dreptate a fost semnificativă, ajungând la 23,2%, pe când 18% dintre respondenți au declarat că nu știu sau nu vor să răspundă [45].

Sondajul realizat de CBS-Axa și IPP a oferit, de asemenea, o analiză detaliată a profilului socio-demografic al respondenților. Respondenții care s-au identificat ca moldoveni/români (42,7% față de 7,7% dintre ruși și 8,6% dintre ucraineni), cei cu educație superioară (48,1%, comparativ cu 26,9% dintre cei cu studii medii și 27,1% dintre cei cu studii scăzute) și cei autoidentificați cu un nivel socio-economic superior (51% față de 27,6% dintre cei cu un nivel scăzut) au fost mai predispuși să considere că Ucraina are dreptate în acest conflict. În schimb, respondenții de etnie rusă, ucraineană și alte naționalități minoritare au fost mai înclinați să susțină că Rusia are dreptate.

În a doua jumătate a anului 2023, percepțiile asupra responsabilității în războiul din Ucraina au rămas relativ stabile. Conform sondajului realizat de CBS-Axa și IPP în august 2023, 33,9% dintre respondenți au continuat să susțină că Ucraina are dreptate, în timp ce 25,1% au considerat că Rusia are dreptate. În același timp, 23,9% au indicat că „nimeni" nu are dreptate, iar 15,6% au ales să nu răspundă [54].

Datele prezentate arată o divizare persistentă a opiniei publice moldovenești cu privire la responsabilitatea pentru războiul din Ucraina, marcată de fluctuații relativ mici între diferitele sondaje. În aprilie 2022, percepția responsabilității era aproape egal împărțită între Rusia și Occident, dar până în noiembrie 2022, proporția celor care considerau că „toate părțile implicate" sunt vinovate a crescut semnificativ, sugerând o tendință spre o percepție mai echilibrată și ambivalentă a conflictului.

Diferențele socio-demografice subliniază polarizarea bazată pe etnie și nivel de educație, ceea ce reflectă complexitatea contextului social și politic din Republica Moldova. Moldovenii/românii și cei cu studii superioare tind să sprijine Ucraina, în timp ce minoritățile etnice și cei cu un nivel socio-economic mai scăzut arată o susținere mai mare pentru Rusia. Creșterea proporției răspunsurilor ambivalente și a non-răspunsurilor este coerentă cu rezultatele anumitor studii care au demonstrat legătura dintre expunerea la un volum sporit de informații și apariția atitudinilor ambivalente pe anumite subiecte controversate [32].

În concluzie, rezultatele sondajelor reflectă o societate moldovenească divizată, cu opinii divergente și de multe ori ambivalente cu privire la responsabilitatea pentru războiul din Ucraina.

Analiza divergențelor respondenților în funcție de atribuirea vinovăției pentru război

Pentru a explora în profunzime modul în care reprezentările sociale ale războiului din Ucraina sunt mobilizate de către cetățenii Republicii Moldova în actul de comunicare, următoarea secțiune va analiza datele calitative obținute din interviuri și focus-grupuri. Vom examina argumentele și raționamentele celor care atribuie vina vreuneia din părți implicate, precum și ale celor care manifestă o poziție ambivalentă sau contradictorie. Explorarea acestui segment din urmă este esențială, având în vedere creșterea semnificativă a proporției respondenților care adoptă o poziție ambivalentă cu privire la vinovăția pentru război. Această secțiune va aduce o mai bună înțelegere a dinamicilor interne și a felului în care reprezentările sociale sunt utilizate în discursul cotidian pentru a face față realităților complexe ale războiului.

Eșantionul participanților la interviuri și focus-grupuri nu pretinde vreo reprezentativitate statistică. Cu toate acestea, e interesant de observat că, dintre cei cinci participanți cu care interviul a fost realizat în limba română, trei au atribuit vina pentru războiul din Ucraina Rusiei, iar alți doi au exprimat o poziție ambivalentă în această privință. De cealaltă parte, dintre cei 12 participanți care au preferat să vorbească în interviu în limba rusă, doi au considerat Rusia responsabilă pentru conflict, patru au atribuit vina Ucrainei și vestului (mai exact, un participant a considerat Ucraina vinovată, iar alții trei au atribuit vina Occidentului), iar șase participanți au oferit răspunsuri ambivalente (ambele sau toate părțile sunt responsabile). La fel, cele două focus-grupuri, unul realizat în română și altul în rusă, desfășoară o paletă amplă de răspunsuri cu privire la vina pentru război, chiar dacă acestea relevă și anumite tendințe care merită analizate. Acest lucru sugerează, așa cum menționat mai sus, că perspectiva asupra războiului nu este neapărat determinată de limba vorbită a participanților, un clivaj tradițional în Republica Moldova, ci de poziția lor față de vinovăția atribuită pentru războiul din Ucraina.

Atribuirea vinei pentru război

1. Percepția potrivit căreia Rusia este responsabilă pentru războiul din Ucraina

Respondenții din această categorie atribuie vina direct Rusiei pentru inițierea și escaladarea conflictului, concentrându-se pe agresiunea și politicile expansioniste ale Rusiei ca principale cauze ale războiului.

Atunci când cercetătorul îi roagă să-și precizeze și să-și dezvolte argumentul, unii participanți prezintă o imagine holistă asupra Rusiei: conducerea politică și societatea în ansamblu este văzută responsabilă pentru invazie și ostilitățile din Ucraina.

„- Кто по вашему мнению виноват в том, что происходит в Украине?

- Россия.

- Почему? И кто конкретнее?

- Общество и руководство, все вместе. Они еще остались с мозгами в Советском Союзе. И живут тем временем. У них общество больно. В том числе и интеллигенция. Очень мало кто мыслит нормально. Это просто больное... как зараза какая-то. В этом обществе нет эмпатии. У них безразличие даже к своим родным." (Valentina/F/66-70/Chiș./rus./int/nov.2023).

În argumentul unor respondenți din această categorie, vina Rusiei reiese din nedorința ei de a accepta faptul că societatea ucraineană și cea moldovenească au ales orientarea spre Occident și că nu sunt gata să renunțe la independență pentru a fi incorporate de Rusia:

„Chestia asta cu [războiul declanșat de] Putin nu a trebuit să se înceapă, pe dânsul nu îl așteaptă nimeni cu flori, nici în Ucraina, nici în Moldova, nici în Kazahstan… Nimeni nu îl așteaptă, pământurile lui trebuie să le lucreze la dânsul acasă, nu la noi să le lucreze, noi le lucrăm noi singuri, fără dânsul." (Participant #5/B/61-65/sat.Orhei/FG-sat.Orhei/oct.2023).

Unii respondenți din această categorie atribuie Rusiei, percepută ca o entitate colectivă, anumite trăsături morale. În interviul al cărui fragment l-am citat mai sus, Valentina sugerează că societatea și conducerea rusă dau dovadă de lipsă de empatie. Alți respondenți consideră că avariția și pofta de câștig material rapid a motivat Rusia să înceapă războiul.

„Cine credeți că este de vină pentru ce se petrece acum în Ucraina? Vă rog să argumentați: de ce?

Răspuns: Eu m-am expus la această întrebare, că este Rusia, fiindcă așa am eu o dogmă în capul meu, poate fundamentată pe emoții, evenimente, pe educație, pe experiența personală. Dar dacă să discutăm în linii generale, eu cred că cauza acestui război (și a altor) este banul. Rusia tot prin necesitate își demonstrează acțiunile sale (părerea mea subiectivă): sunt unele resurse care e mai ușor să te duci să le furi de la cineva, decât să investești într-un studiu sau să investești cum să ameliorezi producția a ceva: te-ai dus și ai furat de la vecin, ai acaparat ceva nou, decât să te stărui să faci ceva la tine acasă (...). Rușii visează la refacerea Uniunii Sovietice: Moldova are vii, Ucraina are grâu etc." (Evelina/F/51-55/Chiș./rom./int/sept.2023).

Unii participanți identifică în mod clar elitele politice ruse drept vinovate pentru războiul din Ucraina, distingându-le de societate în întregime, în special de oamenii de rând, văzuți drept victime ale propagandei:

„- Скажем так, я же из-за того, что особо ни в политику, ни в что не вдаюсь, я не знаю все эти моменты. По моему мнению, как и, наверное, во все времена, в этом виноваты какие-то, как я бы сказала, дебилы, которые решают своё эго распушить и показать всем какие-нибудь крутые. И просто, знаешь, вот эта верхушка, вот эта зажравшаяся, которая сидит, и им всего мало, и они, знаешь, между собой решили этой хернёй заняться и напали. Простые жители уже дальше, неважно, кто-то поддерживает, потому что им промыли мозги ещё с детства, потому что они такие же отбитые на голову. Ну, я бы сказала, что именно главные виновники, это вот...

- Верхушка.

- Да, верхушка главная.

- Верхушка обеих стран?

- Ну, вот это я не могу сказать. Потому, что я не разбираюсь, как я уже сказала, я по-бельгийски не разбираюсь. Для меня, скажем, пусть остаётся эта верхушка России, скажем так." (Tamara/F/18-25/Chiș./rus./int/nov.2023).

Respondenții care consideră Rusia principalul vinovat pentru războiul din Ucraina își exprimă percepțiile printr-un limbaj încărcat emoțional, evidențiind în mod deosebit suferința și distrugerea cauzate de agresiunea militară rusă. Această percepție este adesea formulată în termeni morali și umanitari, accentuând ideea că acțiunile Rusiei reprezintă o încălcare gravă a drepturilor omului și a suveranității Ucrainei. „Moarte și suferință" și „emoții negative" sunt elementele reprezentării sociale a războiului din Ucraina pe care acești oameni le utilizează cel mai des pentru a-și argumenta poziția.

De exemplu, în interviurile realizate, respondenții au folosit adesea termeni precum „teroare," „distrugere" și „catastrofă" pentru a descrie consecințele invaziei rusești. Aceștia au criticat dur politicile lui Vladimir Putin, pe care le-au caracterizat ca fiind imperialiste și agresive, subliniind faptul că Rusia urmărește extinderea influenței sale prin forță militară, fără a ține cont de suferința umană.

„Dar ca popor eu nu înțeleg, ce vrea Rusia de fapt. Ce vrea să obțină? Cumva îl văd ca pe un popor egoist. Cumva, îl văd, de fapt, doar pe domnul Putin vinovat, și cu toate că cândva foarte mult îl apreciam..." (Aliona/F/36-40/sat-rn.Căușeni/rom//int./oct.2023)

Ei exprimă o simpatie profundă față de poporul ucrainean, pe care îl văd ca pe o victimă a unei agresiuni neprovocate. Unii respondenți și-au exprimat sprijinul pentru sancțiunile internaționale împotriva Rusiei, considerându-le un răspuns necesar și legitim la actele de agresiune comise de Kremlin.

Câțiva participanți la interviu, deși atribuie Rusiei responsabilitatea formală pentru războiul din Ucraina, recunosc complexitatea situației, admițând că ar putea să nu stăpânească toată informația necesară pentru a susține o poziție pe deplin asumată.

Participanții din această categorie își alimentează discursul apelând cel mai des la elementele reprezentaționale „moarte și suferință" și „emoții negative", reprezentând războiul ca pe o catastrofă umană și simțind nevoia de a verbaliza în mod direct și intens frica, tristețea și compasiunea pe care le resimt. Această abordare subliniază o implicare afectivă profundă în raport cu conflictul, manifestată printr-o sensibilitate acută față de suferința cauzată de război.

2. Percepția potrivit căreia Vestul și Ucraina sunt responsabile pentru război

În contrast, un alt grup de respondenți atribuie vina pentru conflict Vestului, în special Statelor Unite ale Americii, NATO și Ucrainei. Acești participanți sunt sceptici față de narațiunile media tradiționale și occidentale, pe care le consideră părtinitoare și manipulatoare. Ei percep războiul ca pe un rezultat al influenței geopolitice exercitate de Occident, dar mai ales de SUA, asupra Ucrainei, văzând această influență drept principalul factor care a dus la escaladarea conflictului.

„Во всех бедах наших, начиная как открыли Америку … Америка виноватой является. Она же везде свою задницу сует, в любую дырку, потому что если не поддержка Америки, Украина никогда бы в жизни не … во первых бы не начала войну, а во вторых она бы столько бы не продержалась, вся военная техника с Америки, Франции, все эти страны запада, они же под ее этим... как сказать... задницей сидят. (...) Америка и сама Украина, Зеленский в том числе, а главное, что он [Зеленский] ничего не соображает, как подсел на свои наркотики полгода в этом Лондоне, по-моему, не слезает с них. Вообще ничего не соображает. Его уже даже не воспринимают как президента." (Galina/F/61-65/Chiș./rus./int/sept.2023).

Acești respondenți critică expansiunea NATO spre est, considerând-o o provocare directă la adresa securității Rusiei. Ei argumentează că Vestul, în special Statele Unite, a manipulat situația din Ucraina pentru a-și extinde influența și a slăbi poziția Rusiei pe scena internațională. În acest context, Ucraina nu este văzută ca o victimă nevinovată, ci ca un actor manipulat de puterile occidentale în folosul obiectivelor geopolitice apărate de acestea din urmă.

Câțiva participanți consideră că NATO și Occidentul, în special SUA, sunt vinovați pentru conflictul din Ucraina pentru că furnizează armament Ucrainei. Pentru unii respondenți, sprijinirea Ucrainei corespunde unei strategii imperiale a Statelor Unite de a domina lumea. Unii participanți articulează o viziune cvasi-apocaliptică, în care SUA întruchipează forța răului pe pământ: „(...) Америка, что где она сунула свой нос, там везде война, там везде неприятности, там везде разруха. Вот такое мнение у людей. (Natalia/F/71-75/sat/rus/int/dec.2023)".

Un alt participant încearcă să explice vinovăția Americii printr-un raționament retoric de tip *cui prodest* („cui îi folosește"), sugerând că America ar profita economic de pe urma vânzării pe piața combustibililor și a armamentului:

„- А кто является бенефициаром конфликта? (...) Соединенные Штаты являются бенефициаром этого конфликта. (...) Соединенные Штаты уничтожили связи между Евросоюзом и Китаем, Евросоюзом и Россией. Они ослабили своего конкурента Евросоюз. Они практически нанесли огромный удар по промышленности Германии. Газ американский, который никто бы не покупал по запредельным ценам, пока был газ из России и из Востока, сейчас продается в Европе по космическим ценам. Соединенные Штаты никаких издержек, кроме как увеличения прибыли от этого конфликта, не получают." (Oleg/B/56-60/Chiș/rus/int/sept2023).

În mod paradoxal, participanții din această categorie tind să reducă agentivitatea – și astfel, vinovăția – ucrainenilor în războiul din Ucraina, accentuând responsabilitatea forțelor externe și a liderilor politici.

Altă parte dintre respondenții din această categorie consideră liderii ucraineni responsabili pentru războiul din Ucraina. Din punctul de vedere al acestora, aceștia se fac vinovați nu atât pentru declanșarea conflictului în februarie 2022, cât pentru politicile lingvistice naționaliste implementate în ultimele decenii, limitând drepturile populației rusofone, pentru că ar fi înșelat așteptările alegătorilor și, în fine, pentru inițierea ostilităților din Donbas în 2014, eliminând din explicație episodul anexării Crimeii și susținerea milițiilor separatiste în Donbas de către Rusia.

„- Ну, я так считаю, что люди, те политики, которые находятся у власти [ответственные], потому что, вот, судя по тому, что у нас происходит, когда люди что-то говорят, и я вижу, что власть даже не слушает. У нее есть своя цель, и она к ней идет, и неважно, по головам она людей идет или нет. То есть оно вообще

не слышит людей, которые здесь находятся ниже, да – обыкновенные граждане этой страны. Она вообще никого, ни на что не реагирует." (Olga/F/46-50/Chiș/rus/int/nov2023).

„С 2014 года 8 лет потихонечку бомбили Донбасс. Я очень много видела видеороликов, именно когда Зеленский пришел к власти, думала что он прекратит все это, это начиналось при этом, как его фамилия, Порошенко, потому что знаете с чего началось, начали вести везде украинский язык как государственный, русский отменять вообще, это до 2014, еще в 2008 по моему, эти области возмутились, потому что там очень много русских и не хотят говорить чисто на украинском, чтобы документы на украинском, разговаривать на украинском, и они сказали что мы самоопределимся, мы хотим самостоятельной области. Одно не могу понять. Ну вот хотят они самостоятельно, оставьте вы их в покое." (Galina/F/61-65/Chiș./rus./int/sept.2023)

În contrast cu participanții care susțin Ucraina, participanții pro-ruși tind să adopte un limbaj mai reținut din punct de vedere emoțional și să recurgă mai frecvent la ironie și sarcasm în discursul lor despre război. Aceștia utilizează un ton mai puțin intens emoțional, preferând adesea să comenteze evenimentele într-un mod care subminează gravitatea aparentă a situației printr-o abordare ironică.

Această utilizare a ironiei poate fi interpretată ca o strategie de distanțare critică și de gestionare a stresului emoțional asociat cu războiul. În loc de a se angaja direct într-un discurs încărcat emoțional, ei preferă să abordeze subiectul cu o oarecare detașare, folosind ironia pentru a face față complexității și absurdității situației.

Ironia și sarcasmul sunt folosite ca mijloace de a exprima scepticismul față de narațiunile oficiale și de a evidenția contradicțiile și absurditățile percepute ale conflictului. De exemplu, un participant poate descrie războiul ca pe un „spectacol regizat" sau ca pe un „joc de șah" în care adevărații jucători se află în afara câmpului de luptă, sugerând astfel că evenimentele sunt manipulate de forțe externe și că totul este parte a unei strategii bine orchestrate.

În interviurile din această categorie, participanții mobilizează intens elementul reprezentațional „suspiciune" pentru a-și argumenta poziția. Aceasta nu înseamnă neapărat că ei nu asociază războiul cu „moarte și suferință" sau cu „emoții negative", elemente frecvente ce suscită asociații și reacții aprinse în discursul majorității participanților. Totuși, elementul „suspiciune" deplasează definiția războiului ca tragedie pe planul doi, scoțând în față cauzele și vina pentru cele întâmplate. Limbajul folosit de acești respondenți este adesea critic și pătruns de neîncredere. Aceștia descriu războiul ca pe un „joc politic murdar" și acuză liderii occidentali de ipocrizie și de interese ascunse. Acești participanți preferă să-și formeze opiniile pe baza surselor alternative de informare, care susțin ideea că războiul este rezultatul unui complot occidental menit să submineze Rusia.

3. Percepția complexității conflictului fără o vină clară atribuită

Respondenții care nu atribuie vina vreunei părți în mod direct sau care percep vina ambelor părți implicate în conflict subliniază complexitatea situației și influența mai multor factori politici și sociali, adesea percepuți drept obscuri, în declanșarea și extinderea ostilităților. Aceștia estimează că ambele părți implicate au contribuit la agravarea conflictului în virtutea unei spirale a escaladării.

Mai mulți participanți ce susțin o poziție ambivalentă în privința responsabilității politice pentru războiul din Ucraina consideră că, dincolo de influențele multiple din partea forțelor externe, liderii ambelor țări implicate în conflict împart responsabilitatea pentru escaladarea conflictului și pentru că nu negociază un acord de încetare a ostilităților.

„- Конечно, это два правителя. Есть президент Украины, есть президент России. Говорят... мешается Америка, еще кто-то... Но на посту сидите вы. И можно разговаривать. Человек с человеком всегда могут прийти к какому-то мнению, наверное. Вот эти два человека виноваты во всем. Потому, что можно было договориться." (Natalia/F/71-75/sat/rus/int/dec.2023)

De multe ori, participanții din această categorie insistă că anume liderii celor două țări, și nu oamenii de rând, se fac responsabili pentru război.

„Participant 5: Cine sunt vinovați?

Participant 1: Doi conducători, care ar trebui să găsească limbă comună… Cine e de vină? Totuși, omul de rând nu poate face nimic, ca și în orice organizație, ce ți-a ordonat sau ce ți-a spus aceea faci. Așa și aici, da băieții iştea tineri dacă nu se duc, sunt pedepsiți, pe dânșii îi impune, de atâta și de acolo fug aici...

Participant 1. Totuși, totuși de vină este conducerea...

(Mai multe voci: Da, conducerea...)

Participant 2: Ei, conducătorii ambelor țării îs de vină, cei cu interesele lor, ceilalți cu interese sponsorizate din alte părți, este clar ca bună ziua că conducătorii [sunt de vină]." (Discuție de grup/FG-Soroca/sept2023).

Mai mulți participanți ambivalenți se feresc să afirme o poziție fermă, asumându-și riscul de eroare, inevitabil în condițiile lipsei unor informații obiective și complete.

„Dacă sincer, nu știu cine este vinovat, e ușor să spui că e vinovată Rusia, sau Ucraina, sau NATO, dar eu cred că acolo, așa cum am spus mai devreme, e ceva cu mult mai complicat și care noi nu înțelegem... Nu pot să spun cine este vinovat.” (Leonid/B/18-25/sat/rom/int.sat/sept.2023)

Acești participanți recunosc complexitatea conflictului și subliniază dificultatea de a înțelege pe deplin toate perspectivele și factorii care au contribuit la izbucnirea războiului.

„Формально виновато руководство Российской Федерации, а также бизнес группы близкие к нему. Но также вина лежит и на руководстве Украины и Западных стран, которые поставляли кучу вооружений Украине и подогревали ситуацию, препятствовали таким образом урегулированию конфликта.” (Valentin/B/26-30/oraș/rus/int/oct2023)

Această perspectivă este caracterizată de o atitudine nuanțată și reflexivă, în care războiul este văzut ca un fenomen multidimensional, influențat de o varietate de cauze istorice, politice și sociale. Unii respondenți din această categorie dau vina pe forțe obscure și influente. De asemenea, aceștia își exprimă frustrarea față de greutatea de a discerne adevărul din multitudinea de informații contradictorii și de a găsi un răspuns clar la întrebarea „cine este de vină”.

„Управленцы, все управленцы. У них давным давно все расписано, поделено. Это мы такие идиоты. Нам то сказали, мы на тех орем, на этих. Придумывают нам, чтобы мы на что-то отвлекались от всего. Это мое мнение. Мне кажется, что там все давно...” (Olesea/F/31-35/Chiș/rus/int/oct2023).

Limbajul folosit de mai mulți respondenți „ambivalenți” este mai puțin încărcat emoțional și mai analitic. Participanții din această categorie discută despre război ca despre un conflict în care toți actorii implicați poartă o anumită responsabilitate și în care vina nu poate fi atribuită unui singur factor. Această perspectivă subliniază necesitatea unei înțelegeri mai profunde a contextului geopolitic și a interacțiunilor care au condus la izbucnirea războiului.

Totodată, prin recunoașterea vinei tuturor părților implicate, unii participanți subliniază necesitatea unui efort partajat de negocieri și cedări reciproce în vederea instaurării cât mai grabnice a păcii.

„Ну, смотри, сейчас, как бы... естественно – эти мысли меня не оставляет. Что это все плохо, что это все, опять же, сейчас вот... сейчас у меня непонимание – почему люди не могут как-то договорится? Ладно, хорошо, не могут договориться, ведь это смесь каких-то эмоций, амбиций, это во-первых, ну – это в первую очередь все политика.” (Olesea/F/36-40/Chiș./rus./int/oct.2023)

Unul din elementele reprezentaționale definitorii în discursul persoanelor care nu au o poziție fermă despre cine poartă responsabilitatea pentru acest război este „neînțelegerea” a ceea ce se întâmplă în Ucraina. Neînțelegerea cauzelor și semnificației profunde a evenimentelor duce la expresii de perplexitate manifestată prin cuvinte precum „șoc”, „idiotism” sau „haos”. Totodată, neînțelegerea deplină a situației este recunoscută de mai mulți participanți ca o asumare a limitei cunoașterii evenimentelor din cauza varietății și contradicției informațiilor despre războiul din Ucraina, dar și a suspiciunii crescânde de manipulare.

Elementul reprezentațional „necunoaștere” este uneori însoțit de elementul „suspiciune” atunci când participanții recunosc dificultatea de a înțelege acest război din motivul implicării unor interese obscure și forțe ascunse, dar puternice, ce recurg la manipulare pentru a-și promova agenda. Mobilizarea acestor două elemente apropie discursurile și argumentele participanților ambivalenți de respondenții care consideră Occidentul de vină pentru conflictul din Ucraina.

Analiza discursului respondenților ambivalenți dezvăluie eterogenitatea atitudinii articulate de acești participanți. Unii consideră că părțile implicate împart responsabilitatea pentru conflict, subliniind interacțiunile multiple dintre actori. Alții consideră că se confruntă cu lipsa unor informații complete, clare și obiective, ceea ce le îngreunează formarea și asumarea unei opinii ferme. Unii respondenți își revizuiesc constant poziția pe măsură ce primesc date noi, în timp ce alții se percep prea neînsemnați pentru a emite un verdict clar asupra cauzei conflictului. Dincolo de aceste rezerve, majoritatea respondenților ambivalenți susțin însă cu convingere nevoia reinstaurării grabnice a păcii, evacuând pe planul doi principialitatea discuției privind vina politică pentru conflict.

Discuții și concluzii

Rezultatele cercetării noastre, bazate pe o anchetă prin chestionar cu răspuns deschis și pe analiza calitativă a interviurilor și focus-grupurilor, dezvăluie o reprezentare socială a războiului din Ucraina de o complexitate remarcabilă, în contrast cu imaginea dual, bicoloră sugerată de sondajele de opinie cu răspunsuri închise privind vinovăția atribuită pentru războiul din Ucraina. În plus, urmând teoria nucleului central a reprezentărilor sociale a lui Abric [2], rezultatele analizelor noastre repoziționează conținutul acestei reprezentări pe două nivele: pe de o parte, elementele care formează nucleul central al reprezentării, construind definiția de bază a războiului din Ucraina și, pe de altă parte, elementele periferice, care formează semnificația variabilă și oarecum conjuncturală a acestei reprezentări.

Analiza cantitativă și calitativă a asociațiilor libere de cuvinte [44] și a discursului interviurilor și focus-grupurilor sugerează că elementele centrale ale reprezentării sociale a războiului din Ucraina, cele mai frecvente în datele anchetelor noastre și care organizează discursul, sunt cele care asociază războiul cu o tragedie, cu moartea, cu suferința oamenilor, cu frica de extindere a conflictului și cu dorința de pace; aceste elemente sunt cele mai des menționate de participanții anchetelor noastre, fiind în același timp incontestabile chiar și de respondenți ce se situează de altfel pe poziții adverse în ceea ce privește explicația războiului sau atribuirea vinovăției pentru declanșarea lui. Dimpotrivă, elementele periferice ale acestei reprezentări, precum cele care sugerează neîncredere sau suspiciune –, sunt mai puțin frecvente în ancheta cu răspuns deschis, dar amplu și intens discutate în interviuri și focus-grupuri. Acestea fie exprimă sentimentul de perplexitate și limită a înțelegerii evenimentelor, fie grupează percepții potrivit cărora reprezentarea conflictului din Ucraina ar fi rezultatul unei manipulări și conspirații ale unor forțe ascunse.

Studierea percepțiilor colective față de războiul din Ucraina este încă un câmp de cercetare în stare incipientă. Majoritatea studiilor existente la acest subiect la momentul redactării acestui articol au aplicat o metodologie cantitativă cu date obținute în baza unor anchete prin chestionare cu întrebări închise. O excepție remarcabilă la această regulă o constituie cercetarea realizată de Erpyleva și Laboratorul de sociologie publică din Rusia [9], [10], [11], care a realizat o serie de interviuri aprofundate și anchete de teren prin observație participantă în mai multe regiuni din Rusia. Rapoartele de cercetare elaborate de Laboratorul de Sociologie Publică din Rusia au analizat un corpus bogat de informații narative de primă mână, ceea ce asigură contribuția prețioasă a acestor studii. Cu toate acestea, studiul Laboratorului de Sociologie Publică din Rusia, deși ambițios prin amploarea sa, acoperind o paletă largă de teme, nu și-a propus o scrutare riguroasă și teoretic fundamentată a datelor, ci și-a adaptat analiza unui public non-academic larg.

Spre deosebire de toate aceste studii, articolul de față folosește o metodologie combinată, cantitativă și calitativă. În plus, cercetarea noastră a aplicat o anchetă pe baza unui chestionar cu o întrebare deschisă pentru a lăsa respondenților o mai mare libertate de a genera semnificații proprii. Utilizarea unei metodologii mixte, preponderent calitative, prin îmbrățișarea teoriei reprezentării sociale ne-a permis, spre deosebire de majoritatea studiilor citate în analiza literaturii, să depășim analiza unor răspunsuri prestabilite, limitare inerentă oricărei anchete prin chestionar cu întrebări închise, și să scoatem în evidență o rețea bogată de semnificații formulate de participanți în legătură cu războiul din Ucraina.

În contrast cu rezultatele studiilor realizate de Sasse și Lackner [4], Haran, Yakovlyev și Zolkina [5] și Kulyk și Hale [6], care sugerează că războiul din Donbas din 2014-2022 a contribuit la fortificarea identității naționale și la extinderea identității civice în Ucraina de est, cercetarea noastră constată mai degrabă că războiul din Ucraina a condus la o radicalizare a taberelor pro-estică și pro-vestică în detrimentul coeziunii naționale și civice în Moldova. De asemenea, războiul din țara vecină n-a condus la o mobilizare favorabilă unei rezistențe militare față de o eventuală amenințare din exterior, după cum observă O'Loughlin și Toal [7] în regiunile de est ale Ucrainei la începutul ostilităților din 2014, ci mai degrabă a accentuat stările de spirit pacifiste.

În mod analog cu rezultatele studiului lui Knuppe, Pechenkina și Silverman [8] despre societatea ucraineană în contextul invaziei ruse din 2022, societatea moldoveană s-a divizat într-o tabără „justițiară" și o tabără „supraviețuitoare". Tabăra ce împărtășește o stare de spirit numită de cercetători „injustiție", favorabilă unei mobilizări militare pentru corectarea unei „injustiții", în cazul Moldovei reunește deopotrivă grupul pro-ucrainean și cel pro-rus. În mod similar, poziția participanților definiți print starea de spirit numită „supraviețuire" coincide în studiul nostru cu răspunsurile participanților ambivalenți. Contribuția studiului nostru constă în ambiția de a desfășura o analiză aprofundată a argumentelor, sentimentelor și limbajului participanților din taberele „justițiarilor" și „supraviețuitorilor", dincolo de o evaluare cantitativă a acestora.

Ca și cercetarea realizată în trei etape de Laboratorul de sociologie publică din Rusia [9], [10], [11], studiul nostru a analizat cu atenție o paletă largă de atitudini, emoții și strategii discursive legate de războiul din Ucraina, inclusiv pozițiile ambivalente. Spre deosebire de cercetarea Laboratorului de sociologie publică, studiul nostru a îmbrățișat o abordare de cercetare combinată pentru a corobora rezultatele obținute prin analiza cantitativă a datelor cu analiza calitativă a interviurilor.

În mod similar cu rezultatele studiului realizat în Israel de Awwad-Tabry, Levkovich și Shinan-Altman [14], articolul de față observă utilizarea unui limbaj mai emoțional în discursul participanților care condamnă Rusia pentru invazia în Ucraina, spre deosebire de cei care acuză Ucraina, care adoptă un limbaj mai detașat. Spre deosebire de studiul pe cazul societății izraeliene, axat pe o analiză exclusiv cantitativă, articolul de față elaborează o observație similară, fundamentând-o printr-o analiză calitativă a discursului și în comparație cu limbajul participanților celorlalte poziții asupra războiului din Ucraina.

Studiul nostru aduce o contribuție esențială la studiile proceselor de pacificare pornit dinspre societate, numite „bottom-up peacebuilding" și „pace cotidiană" [17], [18], [19], [20], prin relevarea rolului potențial de

mediere și pacificare pe care le-ar putea exercita segmentul de populație „ambivalentă” în contextul unei societăți scindate în rezultatul unui conflict din vecinătate cu repercusiuni regionale directe. De asemenea, concentrarea pe elemente reprezentaționale consensuale într-o societate afectate de conflict, în cazul nostru asocierea negativă a războiului cu o tragedie umană, în schimbul unei abordări de natură să adâncească fracturile sociale cum ar fi discuțiile despre vinovăția politică pentru conflict, ar fundamenta o strategie de civică de depășire a diviziunilor sociale și geopolitice agravate de conflict.

Una din contribuțiile esențiale ale acestui studiu este focalizarea pe răspunsurile clasificate drept ambivalente. Spre deosebire de o interpretare comună, împărtășită și de unii analiști, potrivit căreia răspunsurile ambivalente privind cauzele războiului din Ucraina ar fi irelevante sau o variație a răspunsurilor favorabile Rusiei, cercetarea noastră analizează pe larg această categorie de răspunsuri pe care le consideră o categorie de răspuns legitimă și cu semnificație distinctă față de celelalte opțiuni de răspuns. Îmbrățișând conceptul de „polifazie cognitivă” [1], [55], am studiat modul în care o categorie semnificativă de participanți au articulat elemente reprezentaționale cu semnificație considerată opusă, de exemplu, atribuind atât Rusiei, cât și Ucrainei, iar uneori și Vestului, responsabilitatea pentru conflict.

Într-un context social divizat din punct de vedere geopolitic, în care o parte a populației își menține loialitatea față de spațiul rusesc, o altă parte este orientată din punct de vedere cultural și politic spre România și spre vest, iar o altă parte împărtășește loialități multiple, mai mulți participanți la cercetare au îmbrățișat o poziție ambivalentă față de cauzele, semnificația și evoluțiile așteptate ale conflictului. Analizând discursul interviurilor și focus-grupurilor, am relevat faptul că participanții cu poziții considerate ambivalente nu trădează niciun fel de „disonanță cognitivă”, prin urmare nu încearcă să-și „clarifice” punctul de vedere, ci își susțin în mod consecvent perspectiva ambivalentă asupra conflictului.

Respondenții care adoptă o poziție ambivalentă în ceea ce privește responsabilitatea politică pentru războiul din Ucraina folosesc un limbaj adeseori nuanțat și analitic, scoțând în evidență complexitatea și ambiguitatea situației. Într-un fel, respondenții ambivalenți împart cu participanții care consideră Rusia principala vinovată condamnarea războiului, definit ca o sursă de moarte, suferință și tragedie. Totodată, participanții ambivalenți împărtășesc cu grupul de respondenți care consideră Ucraina și Vestul de vină pentru război abordarea analitică și suspiciunea față de narațiunile oficiale și mas-media tradițională. Dincolo de divergența pozițiilor față de responsabilitatea politică pentru războiul din Ucraina, câteva aspecte comune apropie discursul celor trei categorii de participanți, dar și dezvăluie deosebiri notabile.

Răspunsurile care susțin pozițiile cele mai ferme față de responsabilitatea politică pentru conflict („Rusia sau Ucraina/Vestul sunt de vină”) tind să esențializeze părțile implicate, reprezentate ca entități colective dotate cu agentivitate proprie. Această schematizare a identității unei colectivități, inclusiv a celei considerate proprii, corespunde cu un anumit discurs al puterii care promovează o identitate comună unei întregi națiuni și, totodată, generalizează în sens negativ trăsăturile unei entități colective considerate opozante (de exemplu, noi, rușii – ei, vestul). Dimpotrivă, răspunsurile ambivalente sau ezitante atribuie responsabilitatea pentru conflict mai degrabă unor părți interesate și actori concreți, chiar dacă uneori aceștia sunt învăluiți într-o aură de conspirație: politicieni, lideri de țări, forțe economice. Această percepție ar putea izvorî dintr-o autoidentificare și o identificare a celorlalți (out-group-ului) în termeni sociali, de clasă, și nu pe criterii naționale: noi, oamenii simpli – ei, cei puternici. Păstrăm acestei observații titlul de ipoteză, ce ar putea fi verificată, dezvoltată și argumentată în studii viitoare.

Un segment transversal de participanți din cele trei grupuri, dar mai ales printre participanții ambivalenți, tind să învinovățească mai degrabă liderii țărilor implicate în conflict și mai puțin societățile în ansamblu, în special oamenii de rând, pentru războiul din Ucraina. Acest detaliu aruncă lumină asupra unei interpretări a evenimentelor din Ucraina din perspectiva unei înțelegeri vernaculare a teoriei „luptei de clasă” în lumina căreia conflictul din Ucraina ar fi rezultatul unei acțiuni orchestrate de elitele politice și clasele înstărite pentru a-și atinge interesele de dominare fără să țină seama de interesele celor mulți, ci dimpotrivă, exploatându-i nemilos în calitate de „carne de tun”. Această observație poate aprofunda o reflexie privind bazele solidarității sociale, pe care Durkheim [56] o numea „organică” – bazată pe clasă sau pe „rasă” –, în cadrul unor segmente diferite ale societății, într-un context de criză cum este războiul din Ucraina.

De multe ori, diferențe de perspectivă se regăsesc în același discurs, ceea ce ne îndreptățește să analizăm aceste dinamici în cheia conceptului de „polifazie cognitivă” [55]. Astfel, ambivalența cu privire la vina pentru război poate reflecta o recunoaștere a complexității geopolitice, conștientizarea limitărilor personale în înțelegerea deplină a cauzelor și responsabilităților războiului sau suspiciunea privind existența unor forțe obscure care ascund sau manipulează informațiile care le-ar permite să-și definească o poziție clară. În sfârșit, atitudinile ambivalente pot urma o logică rațională articulată dincolo de clivajul geopolitic (Rusia *vs.* Ucraina/Vestul), exprimând o necesitate stringentă de pace și blamând liderii părților implicate pentru nedorința

sau incapacitatea lor de a negocia un acord de pace, prin cedări reciproce și prin întreruperea dinamicii de escaladare.

Aceste diferențe în formarea și mobilizarea reprezentărilor sociale de către diferite categorii de participanți ilustrează diviziunile de opinie într-o societate istoric divizată pe criteriu geopolitic. Totodată, trăsăturile comune discursurilor din toate aceste categorii și elementele reprezentaționale utilizate cel mai frecvent în interviuri și în anchetele cantitative ne îndreptățesc să credem că societatea în ansamblu atinge un anumit consens față de războiul din Ucraina, dincolo de clivajele geopolitice și pozițiile divergente față de vina politică atribuită pentru declanșarea și escaladarea ostilităților. Acest consens este construit pe un nod de percepții potrivit cărora războiul din Ucraina constituie o tragedie umană, asociată cu moartea și suferința oamenilor nevinovați; această percepție are drept corolar frica de extindere a războiului și dorința arzătoare de pace obținută prin negociere și concesii între părțile beligerante.

Potrivit unor cercetări, subiecții neutri și ambivalenți tind să ocupe o poziție de compromis într-un context dominat de poziții extreme. De asemenea, persoanele ambivalente ar fi mai predispuse la consens decât persoanele cu poziții ferme [29], [30], [31]. Rezultatele cercetării noastre sunt coerente cu aceste observații. Un dialog între persoanele cu viziuni pro-ruse și cele cu convingeri pro-ucrainene și pro-vestice în ceea ce privește războiul din Ucraina este greu de imaginat, acum când războiul dintre Rusia și Ucraina este încă departe de a se fi încheiat. Dimpotrivă, un dialog între persoanele ambivalente cu persoanele din oricare din taberele opuse ar fi mult mai realist. Caracteristica „bilingvă" [29] a participanților ambivalenți ne dă speranța că persoanele ambivalente sau neutre ar putea juca un rol pozitiv de mediere, într-un context tensionat de conflict și traversat de diviziuni geopolitice. Pe termen lung, aceste persoane ar putea chiar contribui la reclădirea coeziunii într-o societate răvășită de tensiuni interne într-un context post-conflict.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Moscovici, S. La Psychanalyse, son image et son public. Paris: Presses universitaires de France, 1961.
2. Abric, J.-C. "Les Représentations sociales : Aspects théoriques." In Pratiques Sociales et Représentations. J.-C. Abric, coord. Paris: Presses Universitaires de France, 1994, pp. 15–46.
3. Tilly, C. War Making and State Making as Organized Crime. In: Collective Violence, Contentious Politics, and Social Change. A Charles Tilly Reader. E. Castañeda și C. Schneider, coord. Londra: Routledge, 2017, pp. 121–39.
4. Sasse, G. și A. Lackner. "War and State-Making in Ukraine Forging a Civic Identity from Below?" *Ideology and Politics* 12 (1), 2019, pp. 75–98.
5. Haran, O., Yakovlyev, M., & Zolkina, M. Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. In: Eurasian Geography and Economics, Nr. 60 (6), 2019, pp. 684–708. DOI: 10.1080/15387216.2019.1667845.
6. Kulyk, V. și Hale, H. E. Imperfect measures of dynamic identities: The changing impact of ethnolinguistic characteristics on political attitudes in Ukraine. In: Nations and Nationalism, Nr. 28 (3), 2022, pp. 841–860. DOI: 10.1111/nana.12782.
7. O'Loughlin, J. și Toal, G. Does War Change Geopolitical Attitudes? A Comparative Analysis of 2014 Surveys in Southeast Ukraine. In: Problems of Post-Communism, Nr. 67 (3), pp. 303–318. DOI: 10.1080/10758216.2019.1672565.
8. Knuppe, A., A. Pechenkina, și D. Silverman. Civilian Mindsets Toward Peace in Wartime: Evidence From Ukraine. In: SSRN Electronic Journal, 2023 [Online]. Disponibil: https://doi.org/10.2139/ssrn.4459106.
9. Erpyleva, S. și Kappinen, S. (coord.). Smirit'sia s neizbezhnost'iu. Kak rossiiane opravdyvaiut voennoe vtorzhenie v Ukrainu? Osen'-zima 2022. Laboratoriia Publichnoi Laboratorii [Online]. Disponibil: https://publicsociologylab.com/report2.
10. Erpyleva, S. și Savel'eva, N. (coord.). Daliokaia blizkaia voina. Kak rossiiane vosprinimaiut voennye deistviia v Ukraine (Fevral'-iiun' 2022). Laboratoriia Publichnoi Laboratorii, 2022 [Online]. Disponibil: https://publicsociologylab.com/war_report.
11. Laboratoriia Publichnoi Laboratorii. «Nado kak-to zhit'»: Ietnografiia rossiiskih regionov vo vremja vojny. Na materialah oseni 2023 goda, 2024 [Online]. Disponibil: https://publicsociologylab.com/report3.
12. Brubaker, R. Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1996.
13. Jasinskaja-Lahti, I., Szebeni, Z., Birman, D., Mitikka, E., & Renvik, T. A. Diasporas during conflict: A mixed-method analysis of attitudes of the Russian-speaking community in Finland towards the Russia-

Ukraine war. In: Journal of Community and Applied Social Psychology, Nr. 34 (4), 2024, pp. 1-19. DOI: 10.1002/casp.2824
14. Awwad-Tabry, S., Levkovich, I. și Shinan-Altman, S. In: Attitudes and Emotional Reactions to the Russia-Ukraine War among the Israeli Lay Public. In: Psychology, Nr. 15 (03), 2024, pp. 297–314. DOI: 10.4236/psych.2024.153018.
15. Moshagen, M. și B. E Hilbig. Psychological Reactions to Russian War 1 Citizens' Psychological Reactions Following the Russian Invasion of the Ukraine: A Cross-National Study. In: PsyArxiv, 2023 [Online]. Disponibil: https://psyarxiv.com/teh8y/download?format=pdf.
16. Klymak, M. și T. Vlandas. Do Wars Abroad Affect Attitudes at Home? J. Druckman (coord.). In: *PNAS Nexus* 3 (8), 2024, pp. 1-4. DOI: 10.1093/pnasnexus/pgae292.
17. Lederach, J. P. The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace. Oxford/New York: Oxford University Press, 2005.
18. Hemmer, B., J. Graham, P. Garb și M. Phillips. Putting the 'Up' in Bottom-up Peacebuilding: Broadening the Concept of Peace Negotiations. In: International Negotiation, Nr. 11 (1), pp. 129–62. DOI: 10.1163/157180606777835739.
19. Lefranc, S. A Critique Of "Bottom-Up" Peacebuilding. Do Peaceful Individuals Make Peaceful Societies? In: Peacebuilding, Memory and Reconciliation. Bridging Top-Down and Bottom-up Approaches, 2011, pp. 34–52.
20. Mac Ginty, Roger, and Pamina Firchow. Top-down and Bottom-up Narratives of Peace and Conflict. In: *Politics* 36 (3), 2016, pp. 308–23. DOI: 10.1177/0263395715622967.
21. Flament, C. Structure, dynamique et transformation des représentations sociales. In: Pratiques sociales et représentations, J.-C. Abric, coord. Paris: Presses Universitaires de France, 1994, pp. 47–72.
22. Guimelli, C. Differentiation between the central core elements of social representations: Normative vs. functional elements. In: *Swiss Journal of Psychology / Schweizerische Zeitschrift für Psychologie / Revue Suisse de Psychologie, Nr. 57* (4), 1998, pp. 209–224.
23. Doise, W. Les Représentations Sociales. In: *Traité de Psychologie Cognitive, Tome 3: Cognition, Représentation, Communication*, R. Ghilglione, C. Bonnet și J.-F. Richards, coord., Paris: Éditions Dunod, 1990, pp. 114–29.
24. Osgood, C. E., G. J. Suci și P. H. Tannenbaum. The Measurement of Meaning. Urbana: University of Illinois Press, 1957.
25. Provencher, C. Towards A Better Understanding of Cognitive Polyphasia. In: Journal for the Theory of Social Behaviour, Nr. 41 (4), 2011, pp. 377–95.
26. Bogart, L. No Opinion, Don't Know, and Maybe No Answer. In: Public Opinion Quarterly, nr. 31 (3), pp. 331-345. DOI: 10.1086/267533.
27. Gross, S. R., R. Holtz și N. Miller. Attitude certainty. In: Attitude strength: Antecedents and consequences, Petty, R. E. și Krosnick, J. A., coord. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1995, pp. 215-246.
28. Jonas, K., Ph. Broemer și M. Diehl. Attitudinal ambivalence. In: European review of social psychology, Nr. 11 (1), 2000, pp. 35-74.
29. Lenti, J. și G. Ruffo. Ensemble of Opinion Dynamics Models to Understand the Role of the Undecided about Vaccines. In: Journal of Complex Networks 10 (3), 2022, pp. 1-13. DOI: 10.1093/comnet/cnac018.
30. Pillaud, V. The Useful Side of Ambivalence: Ambivalent Attitudes Can Be Adaptive and Socially Valued. Teză de doctor, Universitatea din Lausanne, 2013 [Online]. Disponibil: http://serval.unil.chhttp://serval.unil.ch.
31. Hodson, G., G. R. Maio și V. M. Esses. The role of attitudinal ambivalence in susceptibility to consensus information. In: Basic and Applied Social Psychology, Nr. 23 (3), 2001, pp. 197-205.
32. Stoeckel, F. Ambivalent or indifferent? Reconsidering the structure of EU public opinion. In: European Union Politics, Nr. 14, 2013, pp. 23-45.
33. Adorno, Th. W., E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson și N. Sanford. The Authoritarian Personality, Studies in Prejudice Series, Volume 1. New York: Harper & Row, 1950.
34. Calabrò, A. R. The Ambivalent Relationship between War and Peace: The Ambivalent Relationship between War and Peace: Public Speeches Concerning the Issue of Terrorism. In: Polis. Journal of Political Science, Nr. 14 (4), 2016, pp. 195-217.
35. Festinger, L. A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford, CA: Stanford University Press, 1957.
36. Harmon-Jones, E. și C. Harmon-Jones. Cognitive Dissonance Theory After 50 Years of Development. In: *Zeitschrift Für Sozialpsychologie* 38 (1), 2007, pp. 7–16. DOI: 10.1024/0044-3514.38.1.7.

37. Harmon-Jones, E. și J. Mills. An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and an Overview of Current Perspectives on the Theory. In: Cognitive Dissonance: Reexamining a Pivotal Theory in Psychology, 2019, pp. 3–24. American Psychological Association. DOI: 10.1037/0000135-001.
38. Panagiotou, E. și Irini Kadianaki. From Cognitive Dissonance to Cognitive Polyphasia: A Sociocultural Approach to Understanding Meat-Paradox. In: *Journal for the Theory of Social Behaviour* 49 (2), 2019, pp. 235–53. DOI: 10.1111/jtsb.12201.
39. Jovchelovitch, S. și J. Priego-Hernandez. Cognitive polyphasia, knowledge encounters and public spheres. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell și J. Valsiner, coord. The Cambridge handbook of social representations. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 163–178.
40. Martinez, R. Bridging Cognitive Polyphasia and Cognitive Dissonance: The Role of Individual Differences in the Tolerance and Negotiation of Discrepant Cognitions. In: Papers on Social Representations, Nr. 27 (2), 2018, pp. 3–4.
41. Braun, V. și V. Clarke. Using Thematic Analysis in Psychology. In: *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 2006, pp. 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
42. Negura, L. L'analyse de contenu dans l'étude des représentations sociales. In: *SociologieS*, October 2006, 1–15 [Online]. Disponibil: https://doi.org/10.4000/sociologies.993.
43. Corbin, J. M. și A. Strauss. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. In: *Qualitative Sociology* 13 (1), 1990, pp. 3–21. DOI: 10.1007/BF00988593.
44. De Rosa, A. Le « réseau d'associations » Une technique pour détecter la structure, les contenus, les indices de polarité, de neutralité et de stéréotypie du champ sémantique liés aux représentations sociales." In: *Méthodes d'étude des représentations sociales*, J.-C. Abric, coord. Paris: Érès, 2005, pp. 81–117.
45. CBS-Axa & Institutul de Politici Publice (IPP). Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: https://ipp.md/2022-12/prezentarea-rezultatelor-sondajului-sociologic-barometrul-opiniei-publice-noiembrie-2022/.
46. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova iulie 2024, 2024 [Online]. Disponibil: https://imas.md/rom/studii-socio-politice.
47. Cernencu, M. și I. Boțan. Evoluția plutipartitismului pe teritorul Republicii Moldova. Chișinău: Adept, 2009.
48. Negură, P. Moldova's Thirty-Year Search for Independence. In: Current History, Nr. 120 (828), 2021, pp. 268–73. DOI: 10.1525/curh.2021.120.828.268.
49. Negură, P. What Do Moldovans Think of and How Do They Talk about the Russian Aggression against Ukraine? Prolegomena for Qualitative Inquiry. In: Comparative Southeast European Studies, Nr. 71 (2), 2023, pp. 237–51. DOI: 10.1515/soeu-2023-0028.
50. Tanas, A. Moldova no longer needs Russian gas, minister says. Reuters, 16 martie 2023, 2023 [Online]. Disponibil: https://www.reuters.com/business/energy/moldova-no-longer-needs-russian-gas-minister-says-2023-03-16/.
51. King, C. The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture. Stanford: Hoover Institution Press, 2000.
52. Negură, P. și S. Suveica. Everyday Ethnicity and Popular Responses to Nation-Building Projects in Moldova After 1989. In: Comparative Southeast European Studies 71 (4), 2023, pp. 465–87. DOI: 10.1515/soeu-2023-0047.
53. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova aprilie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: https://imas.md/rom/studii-socio-politice.
54. CBS-Axa și Institutul de Politici Publice (IPP). Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova 2022, 2023 [Online]. Disponibil: https://ipp.md/2023-09/barometrul-opiniei-publice-septembrie-2023/ (consultat 22.03.2024).
55. Jovchelovitch, S. Re-Thinking the Diversity of Knowledge: Cognitive Polyphasia, Belief and Representation 1. In: Psychologie et Société, Nr. 5 (1), 2002, pp. 121–38.
56. Durkheim, É. De la division du travail social. Paris: Presses universitaires de France, 1967.
57. Petruți, D. & IMAS.md. Barometrul socio-politic. Republica Moldova noiembrie 2022, 2022 [Online]. Disponibil: https://imas.md/rom/studii-socio-politice.